

GRUNDLAGD 1876 AV C. G. ESTLANDER

2012
T. 270
N 0015-248X

KULTUR EKONOMI POLITIK

Redaktion

Jutta Ahlbeck
Ansvarig huvudredaktör
Mia Franck
Redaktionssekreterare

Redaktionsråd

Nina Kivinen
Else-Britt Kjellqvist
Bengt Kristensson Uggla
Tage Kurtén
Lennart J. Lundqvist
Kristina Malmio
Sverker Sörlin
Ulrika Wolf-Knuts
Ann-Carin Östman

Utgivare

Föreningen Granskaren r.f. Åbo
Ordförande Christer Kuvaja
Sekreterare Siv Sandberg
Kassör Marina Hamberg
Kasper Braskén
Mikael Lindfelt
Anna-Greta Nyström
Jutta Ahlbeck

Formgivning

Oy Graaf Ab

Tryckning

Oy Nord Print Ab

Kontaktuppgifter

finsktid@abo.fi
www.abo.fi/public/finsktidskrift

Innehåll 8/2012

<i>Gästredaktör Mia Franck</i> Året som gått och året som (möjligen) kommer	5
Artiklar	
<i>Lars Berggren</i> Det enade Italien – Myt eller verklighet?	7
<i>Andreas Vilhelmsson</i> Depression som folkhälsoproblem	19
<i>Katarina Jungar</i> Postkoloniala läsningar av HIV i Sydafrika	31
<i>Ann-Charlotte Palmgren</i> En affektiv feministiskt situerad läsning av bloggar om ätstörningar	37
Granskaren	
<i>Johan Wrede</i> Ett svenskt storverk om Rilke	47
<i>Anna Engberg</i> Ett försök att bryta ner murarna i vår mentalitet	54
<i>Marie-Sofie Lundström</i> Den imaginära Orienten – orientalism i Sverige under 1800-talet	57

Året som gått och året som (möjligen) kommer

Under 2012 har *Finsk Tidskrift* haft tre högaktuella temanummer: litteratur, tvåspråkighet och märkesåret 1812. Därtill har bland annat demokrati, manlighet, minnen och utbildning diskuterats. Tidskriften fortsätter ringa in en mångfald av ämnen i sina artiklar.

Föreliggande nummer av FT kan tyckas bjuda på en viss domedagsstämning. Inledningsvis ifrågasätts enhetligheten inom ett 150-årigt Italien, därefter står den psykiska ohälsan i fokus, för att sedan ta vägen via HIV och avslutas med ätstörningar. Detta fokus på kropp och hälsa knyter an till föreningen Granskarens tankeväckande seminarium den 29.11 2012 om *idrott*. Sport är rimligtvis förknippat med både hälsa och skador. Nästa år kommer *Finsk Tidskrift* följaktligen att omfatta ett temanummer om idrotten och dess "biverkningar".

Naturligtvis finns det en rimlig orsak till domedagsstämningen: Den 21 december hävdar framtidsskeptiker att världen går under. Visionen baseras på gamla mayaspådomar. Till dess får läsarna frossa i följande innehåll:

Lars Berggren granskar det enade Italien som firade 150 år som stat 2011. Enandet av alla de många separata delar som bildar ett brokigt Italien kan spåras i de politiska omvälvningar som föregick republikens början. Berggren menar att det är av vikt att granska det historiska skedet med tanke på dagens Italien och dess vikt inom det europeiska samarbetet. Detta i synnerhet som

det italienska enhetsverket bygger på en mytologisk konstruktion från 1800-talet.

Andreas Vilhelmsson redogör för olika tolkningar av psykisk ohälsa och hur (o)hälsan växt fram i takt med att psykiatrin som profession utvecklats. Vilhelmsson menar att det är väsentligt att skärskåda de alarmerande siffror som idag visar på ökad psykisk ohälsa. Det finns orsak att fråga sig vad som ligger inom psykiatris ansvars- och kompetensområde och vilken sorts mående som faller inom ramen för andra livskriser, sådana som eventuellt inte kräver medicinering. Etablerade ”sanningar” kring ohälsotillstånd behöver diskuteras mer.

Katarina Jungar har forskat i hur den sydafrikanska hälsorörelsen *Treatment Action Campaign* arbetar för rätt till bromsmediciner för människor som lever med HIV. Rörelsens aktivism utmanar medikaliseringsteorier genom att fokusera på tillgång till mediciner. Jungar påpekar att aktivismen föregår forskningen och att maktstrukturer synliggörs genom en diskussion om kroppar och kroppslighet. Aktivisterna betonar detta genom att offer och aktörer sätts under lupp då de inte döljer utan framhäver HIV.

Ann-Charlotte Palmgren analyserar bloggar med inriktning på hur unga flickor skriver om ätstörningar. Dels presenterar Palmgren bloggen som fenomen och bloggskribentens roll, dels redogör hon för hur forskaren förhåller sig till själva texten om ett problematiskt ämne som ätstörningar. I sin läsning gör Palmgren en feministiskt situerad läsning av motstånd i bloggarna. Forskningsprocessen beskriver hon som icke-linjär och hur detta hör ihop med de starkt berörande texter som ätstörningsbloggarna utgör. Palmgren visar hur läsandet rör sig mellan subjektiv och objektiv tolkning.

Vi är (*antagligen*) tillbaka 2013. *Finsk Tidskrifts* läsare önskas härmed God jul och Gott nytt år,

Mia Franck

Åbo 3.12 2012

Det enade Italien – Myt eller verklighet?

Lars Berggren

Under 2011 firade Italien sitt 150-årsjubileum som självständig stat. Men vad var det egentligen man firade? Ja, strängt taget att kungariket Piemonte 1861 bytte namn till Italien, något som i sin tur bara var ett led i konstituerandet av dagens Italien. På svenska talar vi om kungariket Sardinien, som skapades 1720, då hertig Vittorio Amadeo II av Savoyen inkorporerade ön Sardinien i sitt rike. Huvudstaden var Torino och i Italien och övriga Europa talar man därför vanligtvis om Piemonte och den piemontesiska monarkin, vilket ger mera rättvisande geografiska associationer än Sardinien.

Som slutpunkt på det italienska enhetsverket brukar man vanligtvis betrakta ockupationen av Kyrkostaten och Rom 1870. Italienarna själva använder för hela detta historiska skeende termen *il Risorgimento*, som betyder ”återfödelse” eller ”återuppståndelse”. Detta trots att en liknande statsbildning aldrig tidigare existerat. I likhet med Finland var Italien fram till början av 1800-talet föga mer än en vagt avgränsad geografisk beteckning, och alla olikheter till trots så finns det många begrundansvärda paralleller i de skeenden som ledde fram till de nuvarande statsbildningarna.

För förståelsen av det post-risorgimentala Italiens historia är kunskaper om den föregående periodens strider och politiska

1. 1848-1849: Sardinien/Piemonte invaderar Lombardiet (österrikiskt territorium) men slås tillbaka.
2. 1859-1860: Avträds Savoyen och Nizza till Frankrike; inkorporeras Lombardiet m.fl. centralitalienska furstendömen.
3. 1861: Inkorporeras de bourbonska Bägge Sicilierna och delar av Kyrkostaten. Kungariket Italien utropas.
4. 1866: Inkorporeras Venetien.
5. 1870-1871: Rom och resten av Kyrkostaten intas och inkorporeras.

Fig 1. Karta över det italienska enhetsverkets progression (ill. Lars Berggren).

omvälvningar nödvändiga. Landets koloniala ambitioner, fascismen och den politiska kulturen, kungarikets fall och republikens införande, den ständigt latent konflikten mellan kyrka och stat, de starka regionala motsättningarna – allt går tillbaka på händelser och förhållanden med rötter i risorgimentoperioden. Med tanke på Italiens relativa vikt inom det europeiska samarbetet finns det i dagens läge all anledning att rekapitulera denna fas i landets historia och titta lite närmare på verkligheten bakom den nationella mytens officiella version. (Beträffande enhetsverkets territoriella progression, se Fig 1; dess ledande gestalter och inbördes förhållande illustreras i Fig 2.)

Italien som idé

Efter Wienkongressen 1815 fanns på den italienska halvön fortfarande ett dussintal mer eller mindre självständiga stater, hertig- eller kungadömen, i vilka olika språk eller dialekter talades. Idén om ett enat Italien hade visserligen tidigt, låt vara i vag och obestämd form, förts fram av bland andra Dante, Cola di Rienzo och Machiavelli. Men det var först i slutet av 1700-talet, då man under intryck av Rousseau och Herder började tala om ideala statsbildningar som *nationella* (dvs. grundade på en nation, ett folk, ett språk) till skillnad från feodala enheter, som tanken började ta fastare form.

Det som sedan gjorde det möjligt för stora delar av borgerskapet att övervinna de urgamla provinsiella motsättningarna, och därmed satte fart på den italienska nationalismen, var introducerandet av en formidabel gemensam fiende. Under Napoleonkrigen erövrades hela den italienska halvön och de många småstaterna slogs samman till större enheter, direkt eller indirekt underställda Frankrike. När segrarmakterna sedan efter krigen åter styckade upp landet övertog Österrike hegemonin över Italien: Venezien och Lombardiet inkorporerades som provinser i det habsburgska imperiet; resten av landet styrdes av marionettregimer.

Redan under den franska tiden bildades en rad hemliga sällskap – däribland de berömda *Carbonari* från vilka både maffian och det italienska frimureriet nu räknar sin härkomst – vilkas huvudsakliga mål var att driva bort ockupationsmakten, dvs. till en början Frankrike, sedan Österrike. Men man insåg snart att detta inte räckte.

De små italienska staterna skulle i längden aldrig kunna bibehålla ett politiskt och ekonomiskt oberoende av stormakterna, och därför måste det långsiktiga målet vara ett enat Italien. Om hur detta skulle uppnås rådde emellertid stor oenighet, liksom beträffande i vilken typ av nationell enhet strävandena skulle resultera.

Mot slutet av 1840-talet hade, inom ramen för en gemensam nationalliberal grundåskådning, tre huvudfraktioner utkristalliserat sig. Kärnan i den mest radikala av dem var det hemliga sällskapet *Giovine Italia* ("Unga Italien") med Giuseppe Mazzini som grundare och ledare. Hans mål var en centralistisk, demokratiskt styrd italiensk republik. För *neoguelferna* (efter det påvetrogna partiet i medeltidens strider mellan kejsaren och kyrkan) var idealet däremot en lösare statsbildning, en federation, med påven som självskriven president. Slutligen fanns *moderaterna*, en ännu relativt liten grupp, som helst såg att enhetskampen resulterade i en monarkisk förbundsstat under ledning av Piemontes kung. Följdriktigt kunde moderaterna tänka sig den piemontesiska huvudstaden Torino som ett enat Italiens politiska centrum, medan Rom var den självklara huvudstaden inte bara för neoguelferna utan också för Mazzini och hans demokratiska republikaner – kejsarnas och påvarnas Rom skulle följas av *folkets*. Ingen av dessa visioner kunde emellertid realiseras förrän det främsta hindret för det nationella enhetsverket avlägsnats: österrikarna. Den första uppgiften var att driva ut dem.

Tillfället tycktes kommet med marsrevolutionen i Wien och Metternichs fall det europeiska revolutionsåret 1848. Piemontes kung, Carlo Alberto, förklarade Österrike krig och fick i början ett visst stöd från några andra italienska stater. Men snart drog sig dessa ur kriget, och lämnat ensamt led Piemonte ett militärt nederlag. Efter ett vapenstillestånd under vintern vann österrikarna på våren 1849 en definitiv seger.

Den Romerska Republiken

Påven Pius IX hade efter kort tvekan tagit avstånd från kriget redan i april 1848. För neoguelfismen betydde hans ställningstagande en katastrof; dess roll som ett av Risorgimentos alternativ

var därmed i praktiken utspelad. Vad påven beträffar kom enhetsrörelsen i fortsättningen att betrakta honom som en av sina huvudmotståndare. Redan i slutet av året blev schismen mellan den nationella rörelsen och påven akut. I november mördades Kyrkostatens ministerpresident Pellegrino Rossi, och efter en tids allt allvarligare oroligheter flydde påven söderut till napolitanskt område, medan hans motståndare grep makten i Rom. En konstituerande nationalförsamling valdes, som i februari 1849 avsatte påven som den "Romerska statens" regent och utropade den "Romerska republiken". I mars kom Mazzini själv till Rom och tog över den politiska ledningen. En av republikens första uppgifter blev att organisera sitt försvar mot den expeditionskår som den franska regeringen på påvens begäran sändt för att återta staden.

Försvarare saknade republiken inte. En brokig blandning av frivilliga strömmade till – mest förstås italienska nationalisterna, men också många utlänningar. Bland dem de svenska konstnärerna Egron Lundgren och Gustav Wilhelm Palm, som tjänstgjorde i vaktstyrkan respektive artilleriet. Högsta befälet över republikens styrkor anförtroddes generalen Pietro Roselli, medan Giuseppe Garibaldi tilldelades försvaret av det strategiskt sett viktigaste frontavsnittet, Gianicolo. Föll den höga åsens krön i fiendens händer var allt vidare motstånd meningslöst: därifrån skulle nämligen varje punkt nere i Roms centrum kunna beskjas med direkteld.

Den 30 april anföll fransmännen just här, men blev efter stora förluster tillbakaslagna. Först två månader senare lyckades de, efter flera blodiga stormningar, inta åsens högsta platå och tvinga försvararna till kapitulation – den fruktansvärda förödelserna finns dokumenterad i Palms skissböcker. Republiken var störtad och påvens makt över Rom och Kyrkostaten återställd. Fransk militär stannade kvar där i två decennier – med ett kort avbrott 1867 – till påvedömetts skydd.

Striderna på Gianicolo i juni 1849 vållade båda sidor stora förluster. Bland dem som fick sätta livet till var Garibaldis stabschef, bersaglieriöversten Luciano Manara, och hans adjutant, den unge skalden Goffredo Mameli, författare till Italiens nationalhymn. Däremot ägnade sig de segrande fransmännen inte åt någon energisk förföljelse av republikens politiska och militära ledare. Mazzini flydde först till Genève, sedan till London; Garibaldi

tog via Piemonte sin tillflykt till Nordamerika. Garibaldi gravida hustru Anita överlevde dock inte flyktens strapatser utan dukade under i trakten av Ravenna. Idag står hennes ryttarmonument – som samtidigt är hennes grav – framför ingången till Finlands institut i Rom, Villa Lante.

Striden om Rom fick viktiga följder för enhetsrörelsen. Den republikanska fraktionens försök att i praktiken genomföra sitt program hade kommit av sig redan i begynnelsen och förlorade nu mängder av anhängare. Trots att Mazzini från sin exil i London oförtrutet fortsatte att sprida sin revolutionära propaganda till Italien, kom han och hans demokratiska republikaner inte att spela någon huvudroll under de följande, för enhetskampens utgång avgörande årtiondena. När han kom tillbaka till Italien 1870 var enhetsverket fullbordat och den nya statens politiska system fast etablerat. Republikens heroiska kamp hade emellertid gett Risorgimento en rad martyrer och hjältar, bland de senare främst Garibaldi. Hans redan förut stora popularitet inom enhetsrörelsens djupa led steg dithän, att han för framtiden var att räkna med också som betydelsefull politisk maktfaktor.

Slutligen gynnade Roms väpnade kamp för frihet från påvligt välde den opinion, som betraktade staden som ett framtida enat Italiens självklara huvudstad. Det kunde också behövas som motvikt mot Norditaliens växande dominans inom enhetsrörelsen. En samling kring den piemontesiska monarkin med dess starka förankring i norr började nämligen alltmer framstå som den nödvändiga förutsättningen för enandets lyckosamma genomförande. Orsaken till den ökade attraktionskraften hos detta moderaternas program var inte enbart att de neoguelfiska och republikanska alternativen nu båda hade visat sig orealistiska. Till detta kom att Piemonte som stat höll på att förändras på ett ur liberalernas synvinkel positivt sätt. 1849 hade kung Carlo Alberto abdikerat och efterträtts av sin son Vittorio Emanuele II, som 1852 utsett Camillo Cavour till konseljpresident. Under dennes ledning förvandlades Piemonte på få år till något av ett liberalt mönsterland.

Kungariket Italien

Nederlagen 1848–49 lärde Cavour att Piemonte inte kunde nå sitt mål – att driva österrikarna ur Norditalien – utan hjälp från någon av stormakterna. Följaktligen inriktade han sina diplomatiska ansträngningar på att vinna detta stöd. Våren 1859 hade han lyckats manövrera det dithän, att Piemonte på nytt kom i krig med Österrike, men nu med Napoleon III:s Frankrike som bundsförvant. Militärt vann de allierade snart avgörande segrar, men den franske kejsaren svek sina löften till Cavour och gjorde upp med Österrike om fredsvillkoren utan större hänsyn till Piemontes intressen. Venezien förblev en österrikisk provins, och man kom överens om att försöka lösa den italienska frågan enligt neoguelfisk modell, dvs. genom en konfederation av stater under påvlig ledning. Mot bakgrund av krigets målsättning var det en klen tröst att Lombardiet tillföll Piemonte, och i protest mot uppgörelsen avgick Cavour som regeringschef.

Redan i början av 1860 var Cavour emellertid tillbaka och ointetgjorde i praktiken den tilltänkta påveledda italienska federationen genom att efter folkomröstningar införliva Emilia (bildat av Parma och Modena jämte Romagna, Kyrkostatens norra del) och Toscana med den piemontesiska staten. Men för att inte därigenom riskera sina goda relationer till Napoleon III måste man samtidigt avstå Savoyen och Nizza till Frankrike – något som väckte stor förbittring hos många italienska patrioter.

På våren 1860 utbröt ett uppror på Sicilien, som tillhörde det bourbonska kungariket Bägge Sicilierna. En av rebelledarna var Francesco Crispi, anhängare till Mazzini, glödande antiklerikal och framtida konseljpresident med koloniala ambitioner. Man vädjade till Garibaldi att leda en undsättningsexpedition till ön, och frivilliga började strömma till Genova, där han befann sig. I början av maj seglade han i spetsen för drygt tusen man över till Sicilien, erövrade under sommaren hela ön, gick i augusti över till fastlandet och tågade i september in i huvudstaden Napoli. Nästa mål var Rom – med en stor, segerrik och hängiven armé under sitt befäl behövde han inte bekymra sig över hövan för det motstånd påvens franska skyddskår kunde bjuda.

En som däremot i högsta grad bekymrade sig var Cavour. Genom Garibaldi's häpnadsväckande framgångar hade Piemonte för tillfället helt förlorat det politiska initiativet. Nu måste han återta det innan krigshjälten orsakade en konflikt med Frankrike och därigenom äventyrade hela enandet. En piemontesisk armé sändes därför med kejsar Napoleon III:s tysta medgivande söderut genom Kyrkostatens östra del och in på napolitanskt område. Där möttes sedan Vittorio Emanuele och Garibaldi i oktober. Den senare hade då inget annat val än att överlämna sina erövringar till sin laglige monark och med sin armé underställa sig denne, vilket naturligtvis också innebar att han berövades möjligheten att inta Rom. Besviken drog han sig tillbaka till hemön Caprera (belägen mellan Sardinien och Korsika) och ställde sig för en tid framåt vid sidan av den aktiva enhetskampen.

Större delen av den italienska halvön hade nu samlats under Vittorio Emanuele. I februari 1861 drog Cavour den formella konsekvensen av landvinningarna: ett nationellt parlament sammankallades och kungariket Italien utropades den 17 mars. Det var alltså 150-årsjubileet av denna händelse som firades i föl. Men i praktiken var det snarast ett Stor-Piemonte som hade skapats. Den gamla konstitutionen (från 1848) överfördes utan vidare på den nya statsbildningen och Torino förblev huvudstad till 1865, då Firenze övertog denna roll. Vittorio Emanuele ändrade inte ens sitt ordningstal från den andre till den förste, och lärde sig f.ö. aldrig att tala italienska (hans modersmål var franska).

Storpolitiskt rävspel

Nu återstod i princip bara att erövra Rom (med resterna av Kyrkostaten) och Venezien. Rom var viktigast. För 1800-talets enhetsrörelse i vid mening var myten om den eviga staden från början av stor betydelse, och visionen av den eviga staden som centrum i ett nytt, enat Italien var kanske dess starkaste drivande och sammanhållande kraft. Cavour insåg också att utan Rom som stabiliserande symboliskt centrum skulle den nya nationen snabbt slitas sönder av sina inre motsättningar. Inför nationalparlamentet förklarade han därför att Rom måste bli Italiens framtida huvudstad; ”den

romerska frågan” borde emellertid (pga. risken för utrikespolitiska komplikationer) inte lösas med vapenmakt utan förhandlingsvägen. Venezien kunde däremot knappast införlivas med Italien utan ett nytt krig med Österrike. I avvaktan på lämpligt tillfälle för ett sådant borde vänskapen med Frankrike vårdas. Själv fick Cavour dock inte uppleva Venziens och Roms anslutning till enhetsstaten. Han dog oväntat redan den 6 juni 1861.

Den liberala höger, som efter Cavours död regerade Italien i femton år som moderaternas arvtagare, förde också länge en försiktig förhandlingspolitik i den romerska frågan. Olika vänstergrupper med Mazzini som ideolog och Garibaldi som föredöme var mera militanta. Garibaldi försökte själv 1862 med en frivilligkår attackera Rom från Syditalien, men italienska regeringstrupper hejdade honom på ett tidigt stadium vid Aspromonte i Kalabrien. Efterhand blev det uppenbart att påven inte frivilligt tänkte ge upp sitt världsliga herravälde över Rom och resterna av Kyrkostaten – och opinionen för en militär lösning växte sig därför allt starkare. Efter det att den franska garnisonen i början av 1867 lämnat Rom – den italienska regeringen hade lovat förhindra attacker mot påvligt territorium – lyckades Garibaldi med några tusen frivilliga på hösten samma år ta sig fram ända till stadens omgivning. Men de franska skyddstrupperna hann komma tillbaka innan ett militärt avgörande hade fallit, och den 3 november mejades frivilligkåren ned vid Mentana ett par mil norr om Rom. Den franska överlägsenheten berodde inte minst på att man förfogade över den senaste militärteknologiska innovationen: kulsprutan, som här för första gången användes i strid. Garibaldis tredje misslyckande att nå vad han betraktade som enhetskampens slutmål var ett faktum.

Venezien och Rom

Enhetsverkets fullbordande skedde inte heller genom några spektakulära bedrifter av militärt slag: införlivandet av Rom och Venezien var helt enkelt bieffekter av det storpolitiska spel som ledde fram till Tysklands enande. Italien vann Venezien 1866 som det segrande Preussens allierade i det preussisk-österrikiska kriget, trots att den egna militära insatsen varit ett totalt fiasko. 1870

var det Frankrike som råkade ut för det expansiva Preussen. Det fransk-tyska kriget avgjordes redan efter några veckor i slaget vid Sedan den 1 september. Fransmännen slogs i grunden, Napoleon III tillfångatogs, kejsardömet avskaffades och ersattes av den tredje franska republiken.

Omedelbart efter krigsutbrottet hade den franska garnisonen kallats hem från Rom och lämnade därmed fältet fritt för den italienska regeringen att agera i den romerska frågan. Trupper under general Cadornas befäl sändes mot Rom och då påven vägrade att kapitulera, sköts på morgonen den 20 september en bräsck i den aurelianska stadsmuren strax norr om Porta Pia och italienska soldater ockuperade staden. Roms erövring hade alltså föga av militär bedrift över sig; den lilla påvliga krigsmaktens motstånd var bara symboliskt, och antalet döda och sårade obetydligt. I liberal anda ordnades den 2 oktober 1870 en folkomröstning bland romarna, som formellt avgjorde frågan om stadens anslutning till kungariket Italien. Röstsiffrorna blev 40,785 för anslutning, 1565 nedlagda och 46 emot. De speglar knappast den reella åsiktsfördelningen – rösträtten var naturligtvis inte allmän, och hur man röstade var inte hemligt. Att Rom nu också skulle bli Italiens huvudstad var redan givet, även om beslutet trädde i kraft först den 1 juli 1871.

Därmed var det italienska enhetsverket officiellt sett avslutat. Den meningen delades förvisso inte av de s.k. irredentisterna

Fig 2. Litografi, troligen utförd ganska snart efter Garibaldi's död i juli 1882. I den illustreras den nationella mytens officiella version. Bildtexten lyder: "Quadro Nazionale Italiano. Una partita a tresette in Paradiso (seguirono e raggiunsero, per vie diverse, la medesima Stella: or[a] si divertono da buoni amici)".

Enhetsverkets ledande protagonister är nu alla församlade "in Paradiso". Alla har de på olika sätt bidragit till enhetsverkets lyckliga genomförande. Från vänster till höger: Cavour (=1861), Carlo Alberto (=1849), Vittorio Emanuele (=1878), Garibaldi (=1882), Mazzini (=1872), Pius IX (=1878). Trots alla motsättningar följde de "samma stjärna" och "som goda vänner" underhåller de sig med att spela spelet om enandet av Italien. Men det är bara de fyra sittande som aktivt deltar; de båda stående hoppade ju av på ett tidigt stadium. Carlo Alberto abdikerade till förmån för sonen Vittorio Emanuele men hann dessförinnan ge landet sin konstitution (därav pennan i handen), och Pius IX vände tidigt enhetsverket ryggen. De kort som den ljusomstrålade kungen lagt på bordet bär årtalen 1859, 1866 och 1870, medan Garibaldi sitter med 1848 och 1860 på hand. Liksom republikanen Mazzini i bakgrunden vänder han sig bort från påven.

(irredent = ofrälst). För dem återstod ännu Triesteområdet och Trentinoprovinsens befriande från Österrike, liksom Savoyens och Nizzas återtagande från Frankrike. Som den senare historien skulle visa fanns sådana planer också på statsledningens agenda, men för stunden valde man att koncentrera sig på att försvara och konsolidera de nya landvinningarna. Påvemakten framstod ända fram till Lateranfödraget 1929 som en av Italiens farligaste fiender, som inte tvekade att genom internationella politiska intriger försöka återvinna sin territoriella autonomi. Men i första hand handlade det om att förvandla landets språkligt, kulturellt och politiskt disparata befolkning till italienare: "fare gli italiani", som den piemontesiske konseljpresidenten Massimo d'Azeglio ska ha uttryckt saken.

Det var en gigantisk uppgift som man ännu i denna dag inte gått i land med. Misstroendet mot centralmakten och de regionala motsättningarna är trots 150 års inympande av den nationella myten fortfarande mycket starka och vid jubileer som detta dras skeletten fram ur garderoben: exempelvis de riggade folkomröstningar som legitimerade annekteringarna av område efter område, eller det långvariga motståndet mot den nya centralmakten i Syditalien – av makthavarna klassificerat som "banditism" – som slogs ned med ytterst brutala metoder. För många italienare är fortfarande den risorgimentala retorik, i vilken jubileumsfirandet 2011 ingick, föga mer än en täckmantel för vad som i realiteten var en serie piemontesiska erövringskrig.

Den förskönade bild av det italienska enhetsverket och dess resultat som vi nordbor i allmänhet accepterar är till stor del en mytologisk konstruktion från 1800-talets andra hälft, avsedd att legitimera den nya statsbildningen nationellt och internationellt, och som fortfarande gör det svårt för oss att förstå den politiska diskursen och de krafter som styr i dagens Italien. Den för oss ofta obegripliga politiska retoriken, de egendomliga piruetterna i parlamentet, den pompösa nationella liturgin, den allt genomsvärande politiska korrupsionen, centralmaktens maktlöshet och förlamning, den starka provinsialismen – för att inte tala om den surrealistiska verklighet som beskrivs i Roberto Savianos *Gomorra* – allt faller lite lättare på plats om den officiella enhetsmytens dimmor skingras. Där som här.

Depression som folkhälsoproblem?

Andreas Vilhelmsson

Introduktion – ett växande hot av psykisk ohälsa

Världshälsoorganisationen (WHO) beräknar att depression kommer att utgöra den största sjukdomsbördan i den utvecklade världen år 2020 (WHO 2001) och 2030 (WHO 2008). En översiktsstudie anger att uppskattningsvis 27 procent eller 82.7 miljoner av den vuxna befolkningen i EU (18–65 år) är eller har varit påverkade av minst en händelse av psykisk sjukdom under de senaste 12 månaderna (Wittchen och Jacobi 2005). Forskning tyder också på samsjuklighet mellan ångest och depression existerar och att tidig psykisk ohälsa kan förutspå svårare tillstånd av psykisk störning och psykisk sjukdom senare i livet. Depression förstås därför bland annat av WHO alltmer som ett stort och växande folkhälsoproblem, och att dess del av den globala sjukdomsbördan legitimerar och etablerar ett folkhälsouppdrag i syfte att reducera incidensen av psykiska sjukdomar (WHO 2004). Det finns dock en motkraft som ser dessa siffror och hela utvecklingen som ett tecken på ökad medikalisering. Medikalisering framställs som en process där icke

medicinska problem beskrivs och behandlas som medicinska problem, ofta i termer av abnormalitet och avvikelse. Det kan även inkludera uppfinnande av en ny terminologi för att beskriva vad som tidigare har uppfattats som vanliga livshändelser. Själva termen medikalisering används ofta som en kritik mot den medicinska modellen där medicinen anses ha skaffat sig en auktoritet bortom sitt legitima område. Vissa kritiker argumenterar bland annat att medikalisering skapar ett beroende till den medicinska professionen med starka band till läkemedelsindustrin (Helman 2007, Conrad och Leiter 2004), och att medikalisering står för en ökad börda av hälso- och sjukvårdens stigande kostnader (Last 2007).

Uppenbarligen finns det olika tolkningar av dessa uppskattningar av psykisk ohälsa och ett syfte med denna artikel är därför att följa den psykiska (o)hälsans framväxt under tiden när psykiatrin som profession växte fram, eftersom det är först då dagens förståelse kan sättas i ett sammanhang. Vad innebär det när olika psykiska ohälsotillstånd (som depression) presenteras och framställs som folkhälsoproblem?

Den psykiska hälsans begrepp

Enligt Barry och Jenkins (2007) används psykisk ohälsa ofta som en paraplyterm för att omfamna ett kontinuum från svåra störningar/sjukdomar till en mångfald av vanliga psykiska hälsoproblem och milda symtom med varierande intensitet och ihållande. De milda symtomen kan skapa personligt lidande, men behöver inte innebära en psykiatrisk diagnos. Inom det folkhälsovetenskapliga området är psykisk störning den oftast använda termen och diagnostiseras vanligtvis med referens till *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM), eller enligt *International Classification of Diseases* (ICD). DSM är ett klassifikationssystem för psykiska sjukdomar som utges av *American Psychiatric Association* (APA) och där man nu har utgett en fjärde version. ICD är ett klassifikationssystem för sjukdomar, skador och dödsfall utarbetat av WHO, där aktuell version är den tionde. Revision pågår även för närvarande av ICD manualen och dess kommande elfte version beräknas finnas tillgänglig 2014. Även arbete med en ny utgåva av

DSM pågår (för fullt) och en slutlig godkänd utgåva av DSM V beräknas vara färdig i maj 2013.

Kritik av DSM

Dessa diagnostiska manualer har (dock) inte varit helt okontroversiella, och framför allt DSM har erhållit en del kritik genom åren, i synnerhet efter utgivningen av dess tredje version 1980 (och sedan med efterföljande versioner och revideringar). Som en följd av detta anser till exempel kritiker som Kutchin och Kirk (1997) att DSM reflekterar en växande tendens i vårt samhälle att medikalisera problem som inte är medicinska, att man förhindrar att förstå fenomen genom att enbart ge dem märke och kodnummer, och att manualen varken diskuterar orsak eller bot. Jerome Wakefield har till exempel länge argumenterat för att kriterierna i DSM blandar ihop normal variation med sjukdom i både medicinsk mening och inom individen (Wakefield 1992), men även gällande relationsförhållanden, och menar att DSM-IV patologiserar normala individer som inte har en individuell störning men är en del av en relationell störning, till exempel ett dåligt äktenskap (Wakefield 2006).

Mycket av kritiken kring DSM, exempelvis Helman (2007), förhåller sig till att ett biologiskt perspektiv förordnas i diagnosmanualerna och att hänsyn ej tas till sociala och kulturella faktorer, vilket vissa anser flyttar fokus från viktiga förhållanden för psykisk sjukdom såsom fattigdom, krig, migration, ojämlikhet, maktlöshet och förtryck. Denna polemik mellan biologi och sociala/kulturella faktorer är (dessvärre) välkänd sedan länge och Horwitz och Wakefield (2007) diskuterar hur psykiatrin förvandlat normal sorg till att bli en störning i form av depression, vilket individen skall medicineras mot. Dagens psykiatri präglas därmed av en biomedicinsk förståelse av psykisk sjukdom som i allt högre grad söker efter sjukdomsorsaker inom genetiska, biokemiska och neurofysiologiska mekanismer och förordnar somatisk behandling. Horwitz (2002) menar att psykiatriska forskare och kliniker (men även en stor del av befolkningen) nu förstår psykiska sjukdomar som biomedicinska sjukdomar i hjärnan och därmed jämförbara med andra fysiska sjukdomar.

Medikalisering inom psykiatrin

Uppenbarligen verkar den moderna psykiatrin ha funnit en mer förfinad inriktning. Vad är det som har genererat denna nuvarande syn på psykisk ohälsa med alltmer biologiska förtecken? Att berätta hela psykiatrins historia gör sig inte i detta format, men det finns vissa särskilt viktiga händelser som är värda att granska och som har varit viktiga i formandet av vår aktuella syn och förståelse av psykisk ohälsa. Shorter (1997) menar att som disciplin existerande inte psykiatrin förrän i slutet av 1700-talet. De vetenskapliga framsteg som gjordes under denna tid gav människan helt andra förklaringsmodeller till sjukdom, till skillnad från de tidigare från kyrkan sanktionerade orsaksförklaringar av synd och kätterskt leverne. Man ska heller inte glömma att under upplysningens era och dess betoning på humanism skapades ett antal reformer som inte kan ses som en isolerad rörelse (gentemot psykisk ohälsa) utan som också var kopplade till andra samtida reformer såsom den inom folkhälsoarbetet. Innan tanken om ett samhällsansvar för psykisk ohälsa tog över var det familjen själv som tog hand om sina avvikande medlemmar, och ibland på de mest fasansfulla sätt. Vad som nu följde var en omdanande händelse och som kommer att påverka psykiatrins utveckling starkt. I och med mentalsjukhusens uppkomst och framväxt kunde psykiatrin bli en profession inom den medicinska specialiteten.

Mentalsjukhusens uppkomst

Men varför uppkom mentalsjukhusen och i vilka syfte verkade de? Asylor för de sinnessjuka hade funnits sedan medeltiden, men det intressanta för psykiatrins historia är dock de stora institutionernas framväxt, mentalsjukhusen. Den franske filosofen och idéhistorikern Michel Foucault argumenterade i sin klassiska bok *Vansinnets historia* att detta rörde sig om en ”inspärning” av samhällets avvikare och inte hade något med medicinsk praktik att göra (Foucault 2001). Men hur uppstod då själva psykiatrin i detta? Jo, Foucault menar att det i slutet av 1700-talet i en tid av upplysningens ideal framkom kritik gentemot tidigare behandling av ”de vansinniga”

och därför legitimerade den framväxande psykiatrin inspärningen av dessa individer genom att omdefiniera en repressiv åtgärd till en terapeutisk åtgärd, i det att man låste in ”galningarna” för deras egen skull (ibid.).

Foucault har (dock) blivit kritiserad för sin avsaknad av historiska källhänvisningar, men det finns andra kritiker av psykiatrin med tydligare historiska belägg. Sociologen Andrew Scull anser till exempel att uppkomsten av mentalsjukhus i England hade sin utgångspunkt i statens och kyrkans försvagade makt, och att inga aspekter av den traditionella synen på galenskap fanns kvar utan gruppen var tydligt urskild från andra ”problempopulationer”, och befann sig inlåsta i ett specialiserat och byråkratiserat organiserat system med statligt stöd (Scull 1979). Detta innebar att psykiatrer och andra inom det psykiatriska området blev de kulturellt legitimerande agenterna med den största auktoritet att handskas med dessa tillstånd som tidigare har setts som kriminalitet, avvikelse eller synd (Horwitz 2002). Galenskap, betonar Scull (1979), förvandlades från ett vagt kulturellt definierat fenomen drabbande en okänd och en liten proportion av befolkningen till ett tillstånd som bara kunde bli från auktoriteten diagnostiserad, certifierad och hanterad av en grupp av legalt erkända experter, och sågs nu som en av de största former av avvikelser.

Efter mentalsjukhusen

Mentalsjukhusen etablerade psykiatrins framväxt och behov, men hur kom biologiska förklaringsmodeller in? Carlberg (2008) beskriver i sin bok *Pillret* framväxten av en psykiatri som i slutet på 1800-talet alltmer försökte efterlikna den kliniska medicinen och därmed antog en mer biologisk inriktning. Psykiatrin, enligt Scull (1979), genomgick därmed en professionalisering där vetenskapen som problemlösare under 1800-talet gav den framväxande psykiatrin vind i seglen, och 1845 hade den medicinska professionen säkrat kraftfullt stöd för att galenskap var en sjukdom och att det därmed var något enbart läkare kunde bota. Riving (2008) poängterar att denna medikalisering kan ses som en följd av den stora samhällsomvandling som inträffade i 1800-talets Europa i

form av industrialisering, proletarisering och utredd urbanisering, i vars kölvatten det uppstod sociala problem där sedan grunden för en centraliserad socialpolitik lades som gick ut på att samhället skulle ta hand om medborgarna, både för att vårda och disciplinera dem. Tillkomsten av mentalsjukhus var tänkta att lösa vansinnet, och man förväntade sig att se en minskning av galenskap, men det som hände var den exakta motsatsen. Scull (1979) menar att det den troligaste förklaringen ligger i att mentalsjukhusen blev ett kulturellt legitimt skäl för staten och befolkningen att bli av med sina oönskade, vilket reducerade toleransen för avvikande beteende inom den egna familjen och samhället i stort. Konsekvensen blev att allt fler hamnade på dessa mentalsjukhus trots att det hela tiden byggdes nya. Detta ledde till en ohållbar situation där man hade nått en återvändsgräns och där förlorat hopp om bot hade lett till en förvaringsanstalt (Shorter 1997). De stora och dyra mentalsjukhusen började avvecklas under andra halvan av 1900-talet och framåt för att ersättas med öppenvård, och de farmakologiska framstegen var till stor del en förutsättning för detta.

Den biologiska psykiatrins framväxt

Psykiatrin utvecklades sedan vidare in på 1900-talet med olika synsätt som Carlberg (2008) ser som en kamp mellan naturvetenskap och humanism, mellan Kraepelin och Freud, mellan piller och prat. Shorter (1997) menar att det är Emil Kraepelin och inte Sigmund Freud som bör ses som centralfiguren i psykiatrins historia, eftersom Kraepelin var den som skapade en helt ny insikt kring psykisk sjukdom med sitt systematiska arbete att försöka objektivt kategorisera och utskilja olika psykiska sjukdomar. Ett arbete som starkt influerade uppkomsten av DSM manualen. Mentalsjukhusen hade således en betydande del i skapandet av en allt mer medicinskt influerad och teknifierad "vetenskap", och framväxten av en medicinsk psykiatri har haft konsekvenser för de begrepp som används idag för att beskriva psykisk ohälsa. Riving (2008) poängterar att den medicinska vetenskapen fick en viktig roll i denna tolkningsprocess, eftersom den tillhandahöll teorier kring hur människor kunde förstås och tolkas. Själva placeringen

av sjukdom i kroppen är dessutom en relativt ny företeelse från 1800-talets medicin och patologisk anatomi (Foucault 1994). Shorter (1997) menar att det biologiska tänkandet gav psykiatrin i slutet på 1900-talet kapaciteten till att bli lika vetenskapligt driven som den resterande medicinska vetenskapen, men samtidigt som psykiatrin för de stora psykiska sjukdomarna valde neurovetenskapens väg på 1970-talet har psykiatrin för det vardagliga lidandet förlorat sin väg. Det man dessvärre kan se idag är att det vardagliga lidandet tenderar att inkorporeras i den mer vetenskapligt medicinska synen och neurovetenskapens skugga börjar falla även här via ett ständigt självdiagnostiserande i individualismens tidevarv. Johannisson (2009) anför till exempel att depressionsbegreppet inte existerade som egen diagnos före 1900 utan dök upp först runt 1920 och var ända fram till 1980-talet reserverat för de kliniska tillstånden. En undran framkommer därmed kring hur just depressionsbegreppet kunde bli så utbrett, både som diagnos men även i vardagligt tal. Horwitz och Wakefield (2005) menar att antalet behandlande för klinisk depression och närliggande kategorier nästintill har fördubblats sedan tidigt 1980-tal, men att det verkligt intressanta är att ingen rimlig teori av depressiv störning, vare sig genetisk, psykologisk eller social kan förklara varför uppskattningar av depression skulle ha ökat så mycket under en så kort tid.

Ett annat viktigt inslag som har blivit synonym med den moderna psykiatrin och depressionsbegreppet är de nyare antidepressiva läkemedel som kom under slutet av 1980-talet, men framför allt expanderade sin marknad under 1990-talet. De har bland annat lett till att depression och ångest blivit mindre skamfyllda i takt med att man kan behandla dem medicinskt med antidepressiva läkemedel, utan de besvärande biverkningar som andra typer av psykofarmaka uppvisar. Healy (1997) menar därför att precis som antidepressiva har hjälpt till att stödja psykiatrins medikalisering har berättelsen kring antidepressiva haft stöd av den moderna medicinens specialisering. Det är denna sammanflätning av produkter, förväntningar, etik och livsstil som Rose (2006) tror är motorn i utvecklingen och spridandet av psykofarmaka, där individer spelar sin egen roll i medikaliseringen av sina livsproblem genom att identifiera sig med dessa bilder och historier. Dessa berättelser, menar Horwitz och Wakefield (2005), är problematiska, eftersom

när människor ständigt utsätts för läkemedelsreklam och historier där depression och normal sorg smälter samman finns risken att symtomen övertolkas och sorgen förstås som depression. Rose (2006) upplever här en subtil medikaliseringsprocess där läkemedelsföretag utforskar ett upplevt missnöje bland individer som sedan inkorporeras i berättelser som ger läkemedel mening och värde. Helman (2007) ser ett problem i denna medikalisering som han menar antagligen är mer trolig att ske när kroppen ses och tolkas som en maskin (till fullo avskalad av sin sociala och kulturella kontext) vilket i sin tur leder till ett beroende utav den medicinska professionen och dess koppling till läkemedelsindustrin.

Ett folkhälsoproblem?

Kan då denna eller dessa olika problemuppfattningar kring psykisk ohälsa anses utgöra en sådan storlek att det ska ses som ett hot mot folkhälsan? WHO anser uppenbarligen det, eftersom de bland annat lyfter upp depression som ett ökande folkhälsoproblem. Att beskriva något som ett hot mot folkhälsan kan dock innebära att det sker på bekostnad av att normala händelser i livet medikaliseras, vilket i sin tur har resulterat i snävare fokus i det praktiska folkhälsoarbetet. Horwitz och Wakefield (2005) menar att depression används alltmer som ett uttryck för att karakterisera våra känslomässiga reaktioner för livets svårigheter och att detta representerar ett förändrat psykiatriskt tänkande, där allt större del av populationer definieras som deprimerade. Om nu depression ses och förstås som ett folkhälsoproblem innebär detta att depression medikaliseras i ett vidare perspektiv än tillhörandes den kliniska miljön? Kutchin och Kirk (1997) påpekar till exempel att vardagsfenomen av idag som oro, ångest, ilska, frustration, rastlöshet, trötthet, muskelspänningar, bristande empati samt svårigheter att fatta beslut numera betraktas som symptom på störningar. Detta menar de i och för sig kan vara sant, men att man inte får glömma bort att dessa "vardagsfenomen" bara utgör genuina symptom i den mån de förekommer i kluster tillsammans med andra besvär. Skall detta utgöra symptom på sjukdom finns det en risk för att det skulle kunna leda till potentiella folkhälsoproblem av epidemiska

mått. Horwitz och Wakefield (2005) menar att nästan alla nyligen gjorda studier på depressionssjukdomar använder definitioner från DSM-IV som utgångspunkt (såväl i det kliniska mötet som i befolkningsstudier) och de anser att manualen misslyckas med att erkänna symtomens kontext, vilket kan generera uppblåsta siffror i befolkningsundersökningar där den kontrollerade kliniska miljön ej kan upprätthållas. Därmed kan siffror kring förekomst av depression i befolkningen vara felaktiga, vilket i sin tur kan ge en felaktig bild av de sociala och ekonomiska konsekvenserna av depression.

När vi konfronteras med siffror som indikerar att 27 procent av den europeiska befolkningen anses lida av psykisk ohälsa/sjukdom av något slag får det en att fundera över vad detta egentligen säger och om det är tänkt att förstås som ett medicinskt problem eller om det ska ses i en vidare social kontext. Samtidigt undrar man vad siffrorna egentligen visar. Rose (2006) undrar till exempel om Europa och världen under 2000-talet verkligen är ett ställe så påverkat av diagnostiserad psykisk sjukdom att var tredje person drabbas varje år, eller om vi istället bör ifrågasätta validiteten av de frågemetoder som producerar dessa siffror. Det är klart att det finns ett verkligt lidande, men dess storlek kvarstår att bedöma. Healy (1997) argumenterar för att dessa höga siffror sannerligen är anmärkningsvärda, eftersom depression och ångest var sällsynta tillstånd för bara 20 år sedan. Dessa ökande prevalenstal för psykisk ohälsa riskerar att bero på en diagnosglidning där allt fler tillstånd inkluderas i begreppet depression via olika subkategorier. Riskerar detta kanske leda till att man skapar det man letar efter? Scull (1979) menar att den minskade toleransen av "avvikare" under mentalsjukhusens framväxt i sin tur ledde till fler institutioner för att hushålla dessa oönskade familjemedlemmar och därmed fler antal "galna". Detta påminner om Ian Hackings kategoriseringsproblematik där själva kategoriseringen leder till en förändrad syn på kategorin (Hacking 2000). Detta skulle kunna appliceras på psykisk ohälsa och depression som i och med sitt uppsving som diagnos (med tillhörande diagnosglidning) och begrepp etsar sig fast i samhällets medvetande och därmed börjar individer och grupper tillhöra kategorin. Det finns därmed en fara i att känsliga allmäntillstånd riskerar att fångas upp i sin friska form av en utvidgad, diagnostisk och biologiskt inriktad psykiatri, särskilt när nya

mediciner finns tillgängliga för att behandla känsligheten, som i fallet med depression och ångest. Med en enkel biologisk lösning i form av en "quick fix" blir administrationen enkel.

Horwitz och Wakefield (2005) anser att det handlar om förändringar i hur läkare och andra aktörer inom området psykisk hälsa, (men även befolkningen i största allmänhet) karakteriserar och diagnostiserar mentala tillstånd. Detta förefaller likna framväxten av galenskap under mentalsjukhusens era där Scull (1979) beskriver galenskapen som förvandlades från ett vagt kulturellt definierat fenomen som drabbade en liten proportion av befolkningen till ett tillstånd som bara kunde diagnostiseras, certifieras och hanteras av en grupp av (legalt) erkända experter, och då blev en av de största former av avvikelser. Uppenbarligen verkar det dock finnas vissa problem med de siffror som förs fram gällande psykisk ohälsa, beroende på olika begrepp och deras innebörd men även var gränser dras. Förvisso är psykisk ohälsa och depression självfallet reella problem, men kanske borde resurserna riktas mot de som verkligen behöver dem och inte användas för att lindra och behandla hela kategorin av tillfälliga allmänmänskliga problem. Genom att inkludera människor med milda problem i uppskattningarna av psykisk sjukdom riskerar vi nämligen att förlora resurser till att behandla de som verkligen lider. Med dagens diagnostiska kriterier kan man alltid ställa sig frågan om någon egentligen är frisk, utifrån dessa kriteriers sätt att bedöma. Kanske inte alla kategorier är att likställa, men gällande depression som ett bredare fält av psykisk ohälsa uppvisar inte helt tydlig evidens, och samtidigt ökar antalet diagnostiserade deprimerade trots att konsumtionen av antidepressiva läkemedel har expanderat enormt de senaste åren.

Det är viktigt att ha detta i åtanke och kritiskt granska alarmerande siffror, att problematisera begreppet psykisk ohälsa, att analysera om den de facto har ökat eller bara är ett uttryck för en annan livssituation där människor mer känner efter hur de mår och kommunicerar detta. I den nutida svenska psykiatrin frågar sig Lars Jacobsson (professor i psykiatri) i en artikel i *Läkartidningen* om självmord ska förstås som ett medicinskt problem som ska hanteras inom psykiatrin, eftersom de flesta riskfaktorer ligger utanför psykiatrins ansvars- och kompetensområde, bland annat

könsroller, alkohol- och drogbetende, trasiga familjer och högt tempo på arbetsmarknaden (Jacobsson 2010). Han menar att uppmärksamheten kring depressioner och suicid självfallet är av godo, men att det inte bör leda till en strikt medicinsk sjukdomsmentalitet. En biologisk inriktning får därför inte styra över hälsoproblem som är så mycket mer komplicerade än så. I folkhälsovetenskaplig kontext är det viktigt att problematisera orsaker till en ökad psykisk ohälsa, där argument för ökad medicinering måste sättas i relation till en eventuell fara att medikalisera sociala problem och livskriser. Vi behöver därför tydligare fokusera och diskutera etablerade "sanningar" kring vad olika ohälsotillstånd faktiskt innebär innan de blir ett problem för hela befolkningar, där kultur och kontext är synnerligen viktiga begrepp.

Källor

- Barry, M., och Jenkins, R. (2007). *Implementing mental health promotion*. Churchill Livingstone: Elsevier.
- Carlberg, I. (2008). *Pillret: en berättelse om depression och doktorer, forskare och Freud, människor och marknader*. Stockholm: Norstedts.
- Conrad, P. och Leiter, V. (2004). "Medicalization, markets and consumers". *Journal of Health and Social Behavior*, 45, 158–176.
- Foucault, M. (1994). *The birth of the clinic: an archaeology of medical perception*. New York: Vintage Books Edition.
- Foucault, M. (2001). *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv förlag.
- Hacking, I. (2000). *Social konstruktion av vad?* Stockholm: Thales.
- Healy, D. (1997). *The Antidepressant Era*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Helman, C. (2007). *Culture, health and illness. Fifth edition*. Oxford: Oxford University press.
- Horwitz, A. V. (2002). *Creating mental illness*. Chicago: University of Chicago Press.
- Horwitz, A. V. och Wakefield, J. C. (2005). "The age of depression." *Public interest*, Winter, 39–58.
- Horwitz, A.V. och Wakefield, J. C. (2007). *Loss of sadness: how psychiatry transformed normal sorrow into depressive disorder*. Oxford: Oxford University Press.

- Jacobsson, L. (2010). "Själv mord är inte enbart psykiatrins ansvar!" *Läkartidningen*, 3, 107, 84- 85.
- Johannisson, K. (2009). *Melankoliska rum: om ångest, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid*. Falun: Albert Bonniers förlag.
- Kutchins, H. och Kirk, S. A. (1997). *Making US crazy. DSM: the psychiatric bible and the creation of mental disorders*. New York: Free Press.
- Last, J. M. (2007). *A dictionary of public health*. New York: Oxford University Press.
- Riving, C (2008). *Icke som en annan människa – Psykisk sjukdom i mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället under 1800-talets andra hälft*. Hedemora/Möklinta: Gidlunds förlag.
- Rose, N. (2006). "Disorders without borders? The expanding scope of psychiatric practice". *BioSocieties*, 1, 465-484.
- Scull, A. (1979). *Museums of madness: the social organization of insanity in nineteenth century England*. London: Allen Lane.
- Shorter, E. (1997). *A history of psychiatry: from the era of the asylum to the age of prozac*. New York: John Wiley & Sons.
- Wakefield, J. C. (1992). "The concept of mental disorder: on the boundary between biological facts and social values". *American Psychologist*, 4, 373-388.
- Wakefield, J. C. (2006). "Are there relational disorders? A harmful dysfunction perspective: Comment on the special section". *Journal of Family Psychology*, 20, 423-427
- WHO. (2001). *The World Health Report 2001. Mental health: new understanding, new hope*. Geneva: World Health Organization.
- WHO. (2004). *Promoting mental health: concepts, emerging evidence, practice: a summary report / a report from the World Health Organization, Department of Mental Health and Substance Abuse in collaboration with the Victorian Health Promotion Foundation (VicHealth)*. Geneva: World Health Organization.
- WHO. (2008). *The global burden of disease: 2004 update*. Geneva: World Health Organization.
- Wittchen, H.-U. and Jacobi, F. (2005). "Size and burden of mental disorders in Europe – a critical review and appraisal of 27 studies". *European neuropsychopharmacology*, 15, 357-376.

Postkoloniala läsningar av HIV i Sydafrika

Katarina Jungar

I min avhandling forskar jag i den sydafrikanska hälsorörelsen *Treatment Action Campaign* (hädanefter TAC) som arbetar för rätt till mediciner för människor som lever med HIV. Rörelsen startade 1998 för att jobba på lokal, nationell och global nivå för bromsmediciner för fattiga människor. Alltsedan samhällsvetenskaplig forskning på 1970-talet problematiserat läkarvetenskapen och bland annat analyserat medikalisering som en form av kontroll av kvinnors kroppar har en längtan efter en ”medicinfri värld” lanserats. Denna kritik av medikalisering var viktig, men TAC visar ytterligare på nödvändigheten i medicinering och deras aktivism utmanar därmed medikaliseringsteorierna till att även handla om tillgång till mediciner i den globala södern.

För flera år sedan ville jag gå på en afrikansk danskurs som min vän påbörjat. Min vän var inte entusiastisk. Hon trodde inte att kursen var riktigt min grej. Jag var egentligen inte speciellt intresserad av afrikansk dans, snarare av att få motionera tillsammans med min vän. Här följer ett utdrag ur min fältdagbok från den dagen:

Ni kan tänka på jorden i Afrika, sa läraren. Genom gräset, mycket lågt, armarna upp mot solen, var ett träd, i kontakt med marken, var vinden, snabbare! Vi fortsatte ganska länge med samma rörelser, till trum-musik. Sedan tog vi en paus för att dricka vatten. Fäll ut håret, då känner ni rörelserna bättre, sa läraren. Sedan bad hon oss röra höften i en cirkel. Det spelar ingen roll åt vilket håll. Ja, bra! Och sedan upp med armarna i luften. Hon gjorde ett dubbelhopp till höger, lyfte armarna högt upp i luften och ropade Senegal! Senegal!

Den postkoloniala teoretikern Achille Mbembe (2001) skriver: "speaking rationally about Africa is not something that has ever come naturally", "Att tala rationellt om Afrika har aldrig kommit av sig självt". Med detta menar han att Afrika lätt romantiseras och exotiseras och Afrika blir fantasier om den okända som ofta dessutom konstrueras i motsats till Europa eller västvärlden. Man kunde säga att de "Afrikabilder" som vi i Finland har egentligen handlar mera om oss själva än om den afrikanska kontinenten ifråga.

I min avhandling använder jag mig av postkolonial teori. Enligt Desiree Lewis (2004) lär postkolonial teori oss att bli medvetna om hur vi förstår oss själva genom och via "de Andra", de som inte är "vi". Chandra Mohantys (1988) begrepp "tredje världens kvinna" och Gayatri Spivaks (1993) begrepp "det subalterna" beskriver hur författare, forskare och kritiker, och varför inte även dansare, i väst konstruerar sig själva genom en process av "andragörande", dvs. vi skapar oss själva genom den andra. Eller man kan säga att vi finns till via och i förhållande till "den andra". Vad gäller kvinnor i den globala södern har man i Väst ofta porträtterat dem som utsatta, utnyttjade och exploaterade utan handlingsutrymme. Förenklat skulle man kunna säga att när "tredje världen kvinnan" beskrivs som ett passivt offer, konstrueras på samma gång den västerländska kvinnan – som dennas motpol – som fri(gjord), aktiv och självständig/autonom. Eller när Afrika i dansundervisning konstrueras som nära *naturen*, det "primitiva", framställs samtidigt det västerländska som längre från naturen, mera "utvecklat". Kopplat till detta fenomen ligger även synen på sexualitet. Afrikansk sexualitet ses som närmare naturen, okontrollerad, otyglad och otämjbar. Dessa representationer är nära förknippade med koloniala fantasier om vilden som skulle civiliseras.

Det är kring dessa olika tankesätt eller diskurser om Afrika som jag ställer frågan: Hur kan sydafrikansk HIV-aktivism

utmana vårt sätt att tänka kring hälsa? Vidare när den Sydafrikanska hälsorörelsen *Treatment Action Campaign* arbetar för rätt till bromsmediciner mot HIV, arbetar även de ständigt i denna kontext av paradoxala diskurser om Afrika, HIV, AIDS, sexualitet, ”tredje världen kvinnor”, ”offer” och mediciner.

Det föreligger dock en risk att jag börjar romantisera dessa hälsoaktivister som på ett nästan idealiskt sätt utmanar diskurser om passiva ”afrikanska AIDS-offer”. Att romantisera dansande sjungande afrikaner innebär fortsättningsvis att skapa den andre. Hur skriver jag om TAC och dess aktivister på ett etiskt hållbart sätt? Att reflektera över etik i relation till forskarens position är en fråga som utgjort kärnan i feministisk metodologisk debatt i över 20 års tid. Feministiska teoretiker har visat att kunskap alltid är partiell och kontextbunden, den är aldrig oberoende av tid, rum eller forskaren själv. Med andra ord existerar inte objektiv, universell kunskap. Vad betyder då detta i min forskning? Att situera och kontextualisera kunskap betyder att jag försöker tydliggöra olika positioner som intas både av dem som jag forskar om, men också av mig som forskare. Min forskningskollega Elina Oinas och jag (Jungar & Oinas 2011, 252) skriver i en av våra gemensamma artiklar:

Vi beskriver HIV aktivisterna som en del av en verklighet, på samma gång som vi är medvetna om att våra analyser, vår politik och våra metoder också skapar en speciell och begränsad berättelse om TAC och om oss själva.

Patti Lather hävdar att forskare ska sträva efter forskning som tar i beaktande alla begränsningar på samma gång som vi är medvetna om att en fullständig sådan redogörelse är omöjlig att göra.

Utgångspunkten att granska kvinnor som valt att vara aktivister på TAC-möten, och i media ger riktlinjer till etiska frågor i min studie. Många av dem har därtill valt att leva öppet med HIV, i sina familjer. Aktivisterna är en del av en social rörelse och de är redan engagerade i att analysera sina egna liv. De reflekterar ofta kritiskt kring hur deras erfarenheter har formats och de är därför i en sådan position att de kan förhålla sig kritiskt till hur även min forskning konstruerar deras liv. Detta är något som de lärt sig genom aktivism. I följande citat, som kan tjäna som ett exempel på hur TAC går i dialog med och ifrågasätter forskare,

reflekterar TAC:s ordförande Zackie Achmat kring sitt möte med några forskare:

Jag var på en konferens i Bloemfontein för några dagar sedan. Diskussionen bland sociologerna var så hemsk. De förstod sig inte helst på HIV, och de förstod sig inte på medicin. Även i de fattigaste delarna av TAC finns det aktivister i våra filialer som pratar om HIV, bättre än vad professorerna gör.

*Zackie Achmat, tal vid öppningen av People's Health Summit,
02.07 2004*

Nancy Lindisfarne hävdar – i bjärt kontrast till vad många akademiker tror – att forskare snarare följer i kölvattnet av än leder dagsaktuella debatter. Detta syns även i hälsoforskning. Som ett exempel kan jag nämna en demonstration som jag deltog i år 2003, då 20 000 människor demonstrerade på Kapstadens gator för rätt till bromsmediciner.

Vid denna tidpunkt när 20 000 människor demonstrerade för rätt till bromsmediciner, nämndes bromsmediciner knappt i forskningen, istället diskuterade forskare prevention som det enda realistiska alternativet för att råda bot på HIV och AIDS i Afrika. När bromsmediciner väl diskuterades i forskningen, förklarade man att Afrikas hälsovårdssystem var så outvecklat och att administrationen av medicinering därför skulle bli svår.

En avgörande fråga är om bromsmediciner verkligen är ett realistiskt alternativ. Speciellt för alla miljontals hiv-patienter som lever i Afrika söder om Sahara och i andra fattiga världsdelar där man lider av frånvaron av tillfredsställande infrastruktur gällande hälsovård

(Pinkowsky, Tersbøl & Silberschmidt 2003, 194)

Forskarna frågar sig alltså huruvida bromsmediciner verkligen är ett realistiskt alternativ för de som lever med HIV i subsahariska Afrika. Här måste man då ställa frågan: Vad är då ett realistiskt alternativ? Är det då ett alternativ att dö? Att säga att dålig infrastruktur gällande hälsovård är en orsak till att behandling inte är realistisk är ett cirkulärt argument. Man kan jämföra det med att säga att vi inte kan ge människor vatten för att det inte finns några brunnar. Här följer ett citat av en aktivist som visar hur TAC utmanar dessa tankesätt. Hon funderar på TAC:s motstrategi år 2003:

Vi måste ha levande exempel på människor som säger att jag får bromsmediciner. Jag tar det här och det här och det här. De funkar för mig! Jag bor i Khayelitsha i ett väldigt fattigt område. Jag bor i en kåkstad. Jag är fattig. Men bromsmediciner funkar för mig fast jag är fattig.

Intervju med Nomfundo Dubula, 13.05 2003

Idag inser de flesta att bromsmediciner fungerar även för afrikaner och i Afrika. Sydafrika har sedan 2003 det största nationella bromsmedicinprogrammet i världen. Denna förändring möjliggjordes av aktivism. Men idag skärs HIV-biståndet från Europa och USA kraftigt ner. Enligt Achille Mbembe avspeglas det fortsatta imperialistiska härskandet i västvärldens makt att bestämma vem som får leva och vem som måste dö.

Hade jag kunnat skriva denna avhandling utan TAC? Antagligen inte. Det är TAC:s politik och kamp som lett mig till de frågor som jag ställer.

Vad har jag lärt mig av TAC? När hiv-positiva kvinnor i sydafrikanska kåkstäder yrkar på att deras hälsa måste gå före läkemedelsbolagens vinster utmanar de synen på medicinsk behandling. Deras kamp för mediciner synliggör därmed globala orättvisor, detta i bjärt kontrast till de teorier som visat hur medikalisering effektivt ofta döljer maktstrukturer.

När en aktivist säger att hon inte blev sjuk p.g.a. fattigdom, utan av att hon inte hade råd med mediciner, tvingas jag ifrågasätta det dualistiska tankesättet kring sociala maktstrukturer och medikalisering som ibland gör att en diskussion om medicinernas roll i en epidemi försvinner, denna diskussion missar den centrala biten att sjukdom påverkar människors kroppar.

Förutom att ifrågasätta en förenklad strukturell analys av hälsa ifrågasätter aktivisterna också en strikt diskursiv analys. Det handlar inte bara om representationer. Aktivisterna nästan tvingar mig in i diskussioner om materialitet och kroppslighet. Diskursiv kritik är viktig, men all sådan kritik måste först ta i beaktande att mediciner kan minska lidande och hjälpa människor att leva längre. När TAC-aktivister demonstrerar iklädda T-skjortor med texten "HIV POSITIV" utmanas mitt sätt att tänka kring offer- och aktörer, en annan dualism som haft ett starkt fotfäste i samhällsvetenskaplig

teoribildning. TAC hjälper mig att utmana dominanta representationer av Afrika som den "förlorade kontinenten" när de säger "vi kommer inte att sätta oss ner och dö". När TAC-aktivisterna kämpar för att internationella handelsavtal och multinationella medicinbolags vinster inte får gå före fattiga människors hälsa blir det omöjligt för mig som hälsoforskare att inte se den globala kapitalismens inverkan på hälsa och sjukdom. Om forskning ska sträva efter förändring, har TAC lärt mig att forskning och forskaren måste finnas på radikala platser, där aktivister, vars liv står på spel, kopplar sina erfarenheter till globala maktstrukturer och global politik. Motstånd, förändring och framförallt kunskap genereras just där, på dessa platser.

Texten baserar sig på Katarina Jungars öppningstal vid doktorsdisputation som hölls den 11.11 2011. Avhandlingen har titeln *Long live! South African HIV-activism, knowledge and power*.

Referenser

- Jungar, Katarina & Oinas, Elina. 2011. *Beyond agency and victimisation: re-reading HIV and AIDS in African contexts*. *Social Dynamics*, 37 (2), 248–262.
- Lewis, Desiree. 2004. "Post-colonial Feminisms; The Politics of Freedoms". <http://www.library.wisc.edu/libraries/WomensStudies/mags.htm> (accessed 20.01.09).
- Mbembe, Achille. 2001. *On the postcolony*. Berkeley: University of California Press.
- Mohanty, Chandra Talpade. 1988. Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Feminist Review*, Number 30, Autumn 1988.
- Pinkowsky Tersbøl, Britt & Silberschmidt, Margarethe. 2003. "Epilogue 2003. HIV/AIDS Treatment and Prevention: Which way now? A Glance at the Current Situation". In: Pinkowsky Tersbøl, Britt (ed.). *Gender, Sexuality and HIV/AIDS. Research and Interventions in Africa. Proceedings from a seminar*, pp. 194–204.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1993. "Can the Subaltern Speak?" In: Williams, Patrick & Christman, Laura (eds.). *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory. A Reader*. London: Harvester Wheatsheaf. pp. 66–111.

En affektiv feministiskt situerad läsning av bloggar om ätstörningar

Ann-Charlotte Palmgren

Under de senaste åren har förekomsten av bloggar ökat explosionsartat. Samtidigt som de fungerar som ”dagböcker”, används de i allt större utsträckning i forskning och som analysmaterial vid undervisning. Bloggar är fyllda av berättelser, skrivna av bloggskribenter. I forskning om bloggar har fokus ofta varit på orsaker till bloggandet (till exempel Nardi, Schiano, Gumbrecht, Swartz 2004), olika genrer inom bloggandet (till exempel Herring, Scheidt, Bonus and Wright 2004) och bloggskribenternas identitetsarbete (till exempel Karlsson 2003 och 2005). Mer sällan har fokus legat på bloggläsaren. Om fokus legat på bloggläsaren har forskare främst koncentrerat sig på att kartlägga till exempel deras motiv, ålder, plats och kön genom kvantitativa metoder (till exempel Kullin 2010).

I denna artikel behandlas feministiskt situerad läsning av motstånd i bloggar om ätstörningar. Inledningsvis är fokus på kunskapssyn och läsningen som en process, för att sedan flytta fokus till bloggarnas uttryck av motstånd och mitt eget motstånd som läsare.

Att stiga in i berättelsen

Bloggarna jag analyserar finns alla på den svenska nätmötesplatsen ungdomar.se. Inledningsvis var jag intresserad av att studera kroppen, inte specifikt ätstörningar och därmed inledde jag min sökning med ordet *kropp* i communitys sökmotor. Även om medlemmarna både var flickor och pojkar, var samtliga bloggar som skrivna av medlemmar som uppgav sig vara flickor. Och dessa behandlade ätstörningar.

En och samma berättelse skrivs och repeteras i flera olika berättelser, skrivna av olika personer, i detta fall blogginlägg om kroppslighet och ätstörningar av flickor. Vissa berättelser blir dominerande och normativa berättelser i en viss kulturell och social kontext. Det är svårt att berätta en berättelse på ett annorlunda sätt, eftersom kulturer väljer specifika versioner av en berättelse för att legitimera eller förneka, trycka ner, trivialisera, marginalisera eller konstigförklara till exempel vissa företeelser, grupper, fenomen och känslor (Weingarten 1998, 4). Jag uppfattar kroppen som socialt och kulturellt konstruerad, och därmed även historiskt kontextuellt bunden.

Konstruktionen, i detta fall den ätstörda kroppen, blir social och kollektiv på grund av interaktionen som är möjlig i och med bloggen. Inte endast det personliga som de enskilda bloggarna skriver uppfattas som kollektivt, utan även mina egna erfarenheter är kollektiva. Ek (2007, 7) hävdar att forskarens teoretiska, politiska och moraliska förståelse får konsekvenser för forskarens analys, vilket innebär att en kontextualisering av forskaren är viktigt. Genom att inte endast granska bloggarnas motstånd, utan även mitt eget motstånd i min läsning, strävar jag efter att kontextualisera och problematisera normer och maktförhållanden i ett vidare perspektiv.

Mitt perspektiv är feministiskt kulturvetenskapligt, vilket innebär att jag har en feministisk syn på kunskap. Grunddragen inom feministisk kunskapssyn är att den är kollektiv, situerad och relationell. Gemzöe (2002, 118) beskriver det feministiska projektet som ett projekt som både korrigerar och kompletterar konventionell kunskap och skapar helt nya kunskapstraditioner. Haraway (1996) urskiljer den feministiska objektiviteten som komplex,

motsägelsefull, strukturerande och strukturerad. Den situerade kunskapen är beroende av tid och rum och kontext och alltid präglad av den som skapar den. När läsaren stiger in i berättelsen befinner sig läsaren mellan bloggtexten, personliga erfarenheter, den egna kunskapssynen och olika teoretiska perspektiv. Detta innebär att kunskapen aldrig är fullständig, vi behöver många berättelser, många perspektiv, många frågor. Därtill behövs dialog mellan berättelserna. Det är nödvändigt för forskaren att erkänna och aktivt reflektera över vad som format kunskapen.

Att göra motstånd

Berättelserna i bloggarna har krupit under min hud. Specifika ord har skavt i mig. Min kropp har känt materialet och materialet var ibland mera närvarande än jag önskade. Det var i och med detta som jag kom att börja skriva egna anteckningar, minnesbilder och replikskiften som förts när min forskning diskuterats i olika sammanhang. En natt skrev jag:

Jag ligger sömlös. Jag har nyligen läst igenom mitt material. Jag har läst sida upp och sida ner utan att ta pauser. Jag har gått in i mitt material. Jag grubblar inte över materialets omfattning. Jag grubblar inte över teoretiska utgångspunkter. Jag grubblar över min egen kropp. Det känns plötsligt som om alla känslor i mitt material överflyttats till min kropp. Jag känner inte igen min kropp. Jag känner oro. Jag känner illamående. Jag är orolig för personerna bakom materialet. Jag vill prata med dem. Träffa dem. Säg att allt blir bra. Att allt blir bättre.

Detta var en av de första anteckningar jag gjorde. Motståndet mot texterna jag under en tid arbetat med uttryckte sig i sömnlöshet, oro och illamående. Jag beskriver det som att känslorna i materialet förflyttats till min egen kropp. Denna form av känslor och reaktioner behöver inte endast förstås som något negativt, något som ska förträngas och nekas, snarare kunde detta också betraktas som ett empiriskt material. Materialet är ett resultat av en affektiv feministiskt situerad läsning. Själva skrivandet är också en kroppslig handling. Vi arbetar idéer genom vår kropp, vi använder kroppen för att skriva och vi hoppas att vi kan beröra andra med vår text

som vi skrivit. Detta är något som bloggskribenterna lyckats med. Jag har blivit berörd.

Om man betraktar motståndet som beskrivs i mitt material är det riktat mot ett flertal olika saker och riktningar. Delvis kan motståndet vara riktat mot den egna kroppen, kulturella skönhetsideal, mat, ätande, nätmötesplatsens regler och andra personer. I denna artikel har jag valt att koncentrera mig på motståndet mot reglerna.

Fornäs (1993, 13) menar att motstånd länge hört till honnörsorden i diskussioner om ungdomskultur och att det är svårt att förbigå begreppet när man studerar unga människors kulturella uttryck och praxis. Så är fortfarande fallet, ett flertal år senare. Samtidigt har begreppet motstånd också ofta diskuterats inom feministisk forskning och i anknytning till diskussioner om makt (till exempel Skeggs 2000). Lilja och Vintagen (2009) hävdar att det är omöjligt att förstå maktens mekanismer utan att undersöka det motstånd som makten genererar, därtill bör koncentrationen på makt och marginalisering kompletteras med studier av kollektivt och individuellt motstånd. I denna studie är fokus både på det kollektiva, men även individuella och specifika exempel beskrivs.

Begreppet motstånd benämns ofta som aktiva handlingar, positioneringar och förhållningssätt. Motståndet kan alltid kopplas till en social nivå, och är därmed samhälleligt och kulturbundet, något som finns mellan människor, grupper och kulturer. Detta kan man också förstå genom att motståndet uppstår i mellanmänsklig interaktion och existerar som norm. Motstånd är gränsöverskridande då motståndet utövas mot förväntningar och normer. Samtidigt blir motståndet en norm.

Inom forskning om ätstörningar finns det feministiska forskare som hävdar att ätstörningar anses vara ett politiskt och ett medvetet val kopplat till hur det västerländska samhället betraktar kvinnor (till exempel Lester 1997, Malson och Ussher 1997). Då menar man att ätstörningar är en form av sociala protester och detta perspektiv innebär att ätstörningar handlar om ett feministiskt motstånd mot och avståndstagande från förtryck mot kvinnor och särskilt kroppsideal. Genom att medvetet få ätstörningar tar kvinnor kontroll över sina egna kroppar. Lester (1997, 481) menar att kvinnor med anorexi gör sig själv för smala och därmed

oattraktiva, och vägrar därmed bli värderade utgående från sitt utseende. Genom att bli så smal som möjligt och "överanpassad" till det smala ideal som råder, försöker kvinnan med anorexi fly det vardagliga förtrycket riktat mot kvinnor (Malson och Ussher, 1997, 56). Bland annat Edwards (2007) hävdar att denna koppling är problematisk, delvis eftersom de som har ätstörningar sällan själv upplever denna koppling. Kvinnors kroppar förstås oftast ur ett kulturellt perspektiv och på ett specifikt sätt, oberoende av om personen med kroppen upplever sin kropp på samma sätt eller inte. Detta innebär samtidigt att oberoende om kvinnan med ätstörningar har ett feministiskt motiv till den extrema smalheten förstår samhället hennes kropp på ett visst sätt och med ett kulturellt kroppsideal som bakgrundsbild.

Ett motstånd som kan läsas i bloggarna är ett motstånd mot communityt. Community har ett flertal regler, varav en är:

§10. Så kallat "thinspiration"-material är inte tillåtet att publicera på sajten. Detta innefattar bilder, avatarer, kaloriräknare, tips och trix på hur man döljer sin sjukdom, länkar till pro-ana-sajter, dagliga matrutiner m.m. Allt sådant material kommer konsekvent att raderas. Vi hänvisar istället de som lider av någon slags ätstörning till våra vänner på Anorexi- och bulimikontakt.

I Trondmans studie (1999) om motkultur och svenska arbetarklasspojkar i skolan fann han en kamp om den egna stoltheten, diskvalificering och omformning. I min studie är nätmötesplatsens regel ett försök till diskvalificering. Flickornas kamp för sin rätt att skriva om sin kropp som de upplever den, motarbetas och diskvalificeras av moderatorer som försöker omforma flickorna genom att radera inlägg och hänvisa till riksföreningen Anorexi/Bulimikontakt. På grund av regeln undviker bloggarna som skriver om sin kropp och ätstörningar att hittas i nätmötesplatsens sökmotor genom att felstava "farliga" ord och dölja en del text genom att skriva vit text på vit bakgrund. Nedan följer ett exempel där det också förekommer motstånd mot kroppen och där både felstavning och dold text används:

Dold text: jag s.väller som en ko och ser hemsk ut verkligen. ser bilder på folk med samma vikt som jag och undrar varför inte jag kan få se ut som dom. varför kan inte jag få ha fina s.mala armar och snygga lår? jag måste ner mer, det här är inte okej. Jag är alldeles för stor

fortfarande. varför är det bara jag som ser det? Bästis blev arg igår och skällde. Sa att han kände sig t.jock när jag klagade på min kropp. jag orkar inte.

I inlägget är orden *sväller*, *smala* och *tjocka* felstavade. Jag har valt att inte ändra stavningen överhuvudtaget i inläggen. I citatet ovan är motståndet mot den egna kroppen delvis gömt genom användandet av dold text. Bloggläsaren är tvungen att markera texten för att göra den synlig och läslig.

Att skriva på ett särskilt sätt, att ha en viss form av stil vid bloggandet och samtidigt inkludera ett motstånd i skrivsättet är mycket påtagligt i bloggarna. Punkterna som används i blogginläggen kan till och med liknas vid säkerhetsnålar som använts av subkulturen punkare, nitar som används av hårdrockare eller tecknet X som används av personer som hör till subkulturen straight edge. Punkterna, nitarna, X:en och säkerhetsnålarna kan ses som synliga protester. En avvikande klädsel, ett avvikande utseende eller annat avvikande tecken ger en känsla av tillhörighet och gemenskap inom gruppen på samma sätt som man kan ana att samma saker sker bland bloggarna. Alla bloggsribenter har inte från början använt sig av felstavningar och kreativa stavningar. Denna praktik har också likheter med andra former av felstavningar i grupper på nätet. Att medvetet felstava och använda så kallad *leet speak* förekommer bland annat i hacker-språk. I detta språk blir *elite*, *leet* för att senare stavas 1337. Elite är en självpåtagen kategorisering av denna grupps medlemmar.

Den självreflexiva som tolkare och bloggläsare

Forskare uppmuntras allmäntaget till objektivitet, också om subjektivitet uppmuntras i någon och allt högre grad. Ofta är dock grundtanken att studera texten istället för sig själv. Bland annat Kuhn (1982) förespråkar en passionerad avskiljning till materialet och informanterna. Samtidigt uppmuntras forskare inom kulturvetenskaper till självreflexion. Innan analysen, önskas att forskaren skriver ett självreflekterande kapitel. På samma sätt som forskningen, skrivandet och läsandet betraktas som icke-linjär vill jag även hävda att självreflexionen är icke-linjär i denna process.

Självreflexion behöver synliggöras genom hela processen och i samtliga och olika stadier av forskningsprocessen. Jag utgår från att läsprocessen inte endast består av texten, läsaren och tolkningen, utan också i stor utsträckning av ett bagage som läsaren bär med sig. Bagaget kan bestå av teorier, analysverktyg, egna erfarenheter och en egen kunskapssyn. Denna form av läsning vill jag inte blanda ihop med en empatisk läsning som Vilkkö (1997) skriver om. I den empatiska läsningen är forskarens upplevda empati i centrum. Likheter i min läsning kan urskiljas i Kaskisaaris (2000, 59) förslag att gå från empatisk läsning till kroppslig återklang.

I Skeggs (2000, 62) klasstudie beskriver Skeggs sin vända med att lära sig att upprätthålla en större distans till ett överväldigande känslomässigt engagemang. Samtidigt vill jag i likhet med Skeggs (2000, 42) undvika att göra den man forskar till ett objekt eller till "den andre". Genom att jag känt ett känslomässigt engagemang men även ett motstånd till bloggarna kan jag själv uppleva att bloggarna blir "de andra". Samtidigt som jag helst skulle vilja undvika detta, väljer jag att skriva om det istället för att tysta ner det.

Richardson och St. Pierre (2005) beskriver skrivprocessen som ett skapande av frågeställningar och Adeniji (2008) skriver om hur forskningen inte är en linjär process. Med linjär process menas att forskaren först forskar och sedan skriver. Att det som skrivs är redan färdigforskat och färdigtänkt när det senare skrivs ned. På liknande sätt hävdar jag att läsprocessen och tolkningsprocessen betraktas som icke-linjär. Läsprocessen, och även min egen skrivprocess, granskar jag här som en kroppslig läsning i form av motstånd som jag känt i min kropp när jag läst texter om bloggarnas kroppslighet. Den kroppsliga läsningen är feministiskt situerad. Kroppsliga läsningar förstås också som kroppsliga reaktioner på en text. På samma sätt som kroppen alltid är tolkad, skapad, konstruerad är den också skapande (det vill säga kan protestera och ställa sina egna betingelser). Detta benämner Lundgren och Kroon (1996, 81) som en dynamisk kropp. Mitt mål har varit att vara öppen för de intryck, minnen och känslor som jag upplevt i relation till forskningsämnet och materialet. Under mina läsningar har jag nedtecknat mina starka reaktioner som forskningsanteckningar. Jag har skrivit ner känslor när jag inte kunnat undvika känslorna, jag har skrivit ner kroppsliga reaktioner när jag känt sådana inför

materialet. Inledningsvis hade jag inte tänkt mina forskningsanteckningar som ett material. Mina anteckningar var ett sätt att hantera mina egna starka känslor, som jag egentligen ville hålla utanför forskningen. Orsaken till att jag inledningsvis inte ville inkludera mina egna reaktioner var att jag ville koncentrera mig på materialet jag hade. Senare uppfattade jag tydliga teman i mina egna anteckningar och även en koppling till teorier om känslor och kroppslighet. Dessa mönster kan, såsom Connell (1999) kallar dem benämnas som kroppsreflekterande praktiker. Connell (1999, 89) hävdar att om kroppen både är objekt och handlande organ, och handlandet i sig själv formar de strukturer inom vilka man tillägnar sig och definierar dessa kroppar, då står vi inför ett mönster som sträcker sig bortom den rådande samhällsteorins bekännelseformler.

Forskningsprocessen och läsningen har för mig varit en icke-linjär process vilket innebär att jag fått uppleva ett flertal olika känslor gentemot mitt material, något som antagligen är vanligt vid läsning av berörande texter. Jag inledde med en motståndskänsla och en önskan om ett avståndstagande både från texterna och från bloggarna, jag övergick till att reagera på texter som handlade om svårt med att själv äta mycket medan jag läste texterna, därefter övergick mina känslor till en viss grad av likgiltighet. Jag hävdar inte att detta är något som är unikt för mig eller mitt material, men det är mer sällan som detta beskrivs. När en studie (huruvida detta är möjligt) slutförs är känslan oftare likgiltighet eller inte lika stark gentemot materialet. Samtidigt som citaten eventuellt får nya läsare, som läser materialet upplever det som starkt berörande, frånstötande eller uppmuntrande, för att nämna några exempel. Att skala av en ”färdig” text från sådant som forskaren själv kände i ett tidigare stadium av analysen kan betraktas som oansvarigt, och speciellt när affektiv läsning använts som metod vid tolkningen i något skede av studien.

Källor

- Adeniji A. (2008) *Inte den typ som gifter sig? Feministiska samtal om äktenskapsmotstånd*. Makadam
- Connell, R. W. (1999). *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos
- Edwards, Emily (2007) "Are Eating Disorders Feminist? Power, Resistance, and the Feminine Ideal". *Quest* 4
- Ek A-C (2007) "Varför måste Butler vara så jävla akademisk?" En diskussion om feministisk kunskapsteori och akademiska undervisningsrum". *Tidskrift för genusvetenskap* nr 4 2007, s. 67–93
- Fornäs, Johan (1993). "Sfärernas disharmonier" i *Ungdomskultur, makt och motstånd* (red. Fornäs, Boëtius, Reimer). Stockholm: Brutus Östlings bokförlag
- Gemzöe, Lena (2002). *Feminism*. Stockholm: Bilda
- Haraway, Donna (1996) "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of the Partial Perspective" i *Human Geography: An Essential Anthology* (red. Agnew, John A., Livingstone, David N., Rogers, Alisdair). Blackwell
- Herrin S., Scheidt L. A., Bonus S., Wright E. (2004) "Bridgning the Gap: A Genre Analysis of Weblogs". *Proceedings of the 37th Hawaii International Conference on System Science 2004*
- Karlsson, Lena. 2003. "Consuming Lives, Creating Community: Female Chinese-American Diary Writing on the Web". *Prose Studies* 26.1–2, s.219–239
- Karlsson, Lena. 2005. "It is as if the Diary Form in Itself is Preventive: Reading Diary Weblogs" i *Internet Research Annual* 3. Edited by. Mia Consalvo and Kate O'Riordan
- Kaskisaari, Marja (2000). *Kyseenalaiset subjektit*. Jyväskylä: SoPhi
- Kuhn, A. (1982). "Women's pictures: Feminism and cinema". London: Routledge & K. Paul
- Kullin, Hans 2010. *BlogSweden 5 – the fifth annual Swedish blog survey*. Tillgänglig på adressen: <http://www.kullin.net/2010/07/blogsweden-5-the-fifth-annual-swedish-blog-survey/> Hämtad 28.1.2011
- Lester, Rebecca (1997). "The (Dis)Embodied Self in Anorexia Nervosa". *Social Science Medicine* 44/4, s. 479–489
- Lundgren, Eva & Kroon, Ann (1996): "Den öppna kroppen och det låsta könet". *Sociologi idag*, nr 4/96, sid. 79–110

- Malson, Helen & Ussher, Jane (1997). "Beyond this Mortal Coil. Femininity, Death and Discursive Constructions of the Anorexic Body". *Mortality* 2,1, s. 43–61
- Nardi B., Schiano D., Gumbrecht M., Swartz L. (2004) "Why We Blog". *Communications of the ACM*. December 2004/Vol. 47, No 12
- Palmgren, Ann-Charlotte (2011). "Fat Talk. Constructing the Body through Eating Disorders Online among Swedish Girls" i *Youth Culture and Net Culture: Online social practices* (red. Camilla Hällgren, Gun-Marie Frånberg and Elza Dunkels). IGI Global
- Richardson L. & St. Pierre E. (2005) "Writing. A Method of Inquiry" i *The Sage Handbook of Qualitative Research* (red. Denzin N. & Lincoln Y.). Thousand Oaks: Sage
- Skeggs, B. (2000). *Att bli respektabel: Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos
- Smith Sidonie, (1998) *Women, Autobiography, Theory: A Reader*. (Co-edited with Julia Watson) Madison: University of Wisconsin Press
- Trondman, Mats (1999) *Kultursociologi i praktiken*. Lund: Studentlitteratur
- Weingarten K., (1998) "The Small and the Ordinary: The Daily Practice of a Postmodern Narrative Therapy". *Family Process* vol 37, issue 1, p 3–15

■ Ett svenskt storverk om Rilke

Bengt Landgren, *Mannen från Prag. Rainer Maria Rilke, hans liv och hans diktning*, Örlinge, Gidlunds förlag 2011

Rainer Maria Rilke (1875- 1929), en av den tyskspråkiga 1900-talslitteraturens största, föddes i Prag, alltså i dubbelmonarkin Österrike-Ungern. Han var en äregirig författare, som såg till att han redan under sin livstid blev uppmärksammad. Som prosaist blev han berömd genom sin roman *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* (1910), ett slags maskerad och självförstorande självbiografi, översatt till svenska först 1948. Men som en av de stora i den litterära modernismens historia blev Rilke ännu mera ryktbar genom de lyriska diktsviterna *Die Duineser Elegien* (1912 – 1923) på svenska kallad Duinoelegier (1951) och *Sonette an Orpheus*, som tillkom i slutfasen av hans arbete på Duinoelegierna, 1922 – 1923.

Rilke har kommit att framstå som en litterär kultgestalt, fastklamrad vid den adliga *l'ancienne regime* han inte av födsel tillhörde, men vilken han med framgång uppgav sig tillhöra och imiterade. Han var en relik från Europas kejsartid, en estet som överrumplats av kriget och revolutionerna, utan att egentligen fatta dess omstörtande innebörd. En märklig position för en modernist.

Det är framför allt verken från 20-talet som har orsakat att Rilke som modernistisk poet ofta nämns och nämns i bredd med Baudelaire, Paul Valéry, Walt Whitman, Ezra Pound, och T.S. Eliot. Nästan hela Rilkes litterära produktion siktar på den

exklusivitet och utvaldhhet, som Rilke målmedvetet försökte skapa omkring sig. Förmodligen var hans självidentifikation med ståndsmedvetenheten inte uteslutande hans eget fel; hans far, en ambitiös men föga framgångsrik tjänsteman, gav sin son dopnamnen René Karl Wilhelm Johann Josef Maria, en i det närmaste furstlig namnkombination. Namnet René bytte han själv ut till det mer tyskklingande Rainer.

Som författare och diktare har Rilke beskrivits på många olika sätt och spänts för sin tids och eftervärldens många olika och ideellt vitt åtskilda vagnar. Angelägen om sin berömmelse associerade han sig åtminstone tillfälligt med många av dem – oundvikligen med varierande grad av uppriktighet. Själv var Rilke en produkt av ståndssamhället, i vilket han sökte sig en position som uppmärksam diktare inte bara genom att skriva, utan också genom att söka profitabla kontakter, inte minst bland kvinnor med hög social och ekonomisk status. Sin hustru, Clara Westhoff, som varit den store skulptören Rodins elev, blev en port in till en senare avbruten position som Rodins sekreterare. Hustru och dotter övergav Rilke så snart han tröttnat. Man kunde gott i honom se en solochvårare. Han begagnade nämligen sina talrika älskarinnor för sin karriär i tidens egendomliga ståndssamhälles intellektuellt substanslösa sociala och erotiska hissar. Överhuvudtaget hade han ett gott väderkorn för att skaffa sig vänner och beskyddare han kunde dra nytta av. I Sverige Ellen Key. Allt detta i den epok då ståndssamhället slutligt bröt samman.

Hela hans personlighet och stora delar av hans diktning utmärks faktiskt av ett slags opportunistisk dubbelhet och maskerad. Också vissa av tidens revolutionära strömningar på vänsterkanten försökte han dra nytta av.

Måhända delvis på grund av de betänkligheter Rilkes ego-centricitet väckt, måhända delvis på grund av den preciositet och det effektsökeri, som är frekventa inslag i hans formellt virtuosa poesi, hör Rilke också till de modernistiska poeter vilkas värde också stundom har ifrågasatts i litteraturforskningen. Så beskrev den själv omstridde litteraturteoretikern Paul de Man i sin makts dagart Rilkes poesi som ett slags tom eller ytlig ”auditiv retorik”.

Själv har jag bara med ett visst inre motstånd försökt läsa till mig en bättre förståelse av det varudeklarerade djupet i Rilkes

diktning, men aldrig helt kunnat frigöra mig från en viss ovilja mot denna i och för sig enastående virtuosa diktkonst med sin ofta häpnadsväckande mentala labrynter och välklingande språkdräkt.

Då Bengt Landgren – känd som strukturalistiskt inriktad, metodiskt skärpt, ja, slipad professor emeritus i litteraturvetenskap vid Uppsala universitet och djupt förtrogen med den tyska litteraturen lika väl som med den internationella forskningen i modernismens utveckling på hösten 2011 gav ut sitt nästan 700-sidiga verk, *Mannen från Prag, Rainer Maria Rilke, hans liv och hans diktning*, tedde sig verket kategoriskt nödvändigt att läsa. Verket imponerar ju redan genom sitt blotta omfång. Men än mer anmärkningsvärt är att i verket, med dess monumentala bekantskap med Rilkes diktning och med skaldens litterära produktion, också detaljrikt tecknar såväl Rilkes liv, hans habitus och karaktär som poet. Själv imponeras jag av Landgrens teckning som i hög grad visar Rilkes liv och litterära gärning som i så många avseenden starkt beroende – och omedvetet beroende – av det kulturella och sociala brytningsskede som det samtida Europa genomgick under 1900-talets tre första decennier.

Landgren ger nämligen en svåröverträffat välorienterad överblick över Rilkes livsverk och känner författarskapets plats i samtidens mångförgrenade litterära omvandling. Boken är en pedagogiskt mycket värdefull granskning av en av den europeiska 1900-talspoesins mest beundrande företrädare och hans i dag närmast besynnerliga, men i hans livstid prominenta, anspråksfullt esteticerande värderingar.

Sedan jag läst *Mannen från Prag*, har min bild av Rilke, både som person och diktare, fördjupats väsentligt men knappast förändrats. Däremot framstår karaktären Rilke som ännu mer motbjudande som person och som poet psykologiskt mer begriplig än han tedde sig för mig förr.

Landgrens mycket insatta och väldokumenterade översikt av Rilkes liv och dikt har övertygat mig om att det inte bara är nyttigt utan nödvändigt för varje för svenskunnig litteraturvetare, som vill dra nytta av att låta sig guidas i Rilkes liv och dikt att läsa detta ofantligt innehållsrika verk. Bengt Landgrens verk är också i högsta grad medryckande att läsa. Här presenteras nämligen forskningens många bilder av människan och karaktären Rilke och hans verk

i ett levande biografiskt sammanhang och på ett intellektuellt så lockande och fängslande sätt att det vid varje läsningsseans för mig varit svårt att lägga undan boken.

Landgren kallar sin väldiga studie en ”författarskapsbiografi”, men den är också förvånansvärt stor utsträckning uttryckligen en personbiografi, vars detaljerade avslöjanden inte alltid tycks ha någon handgripligt konstaterbar relevans för Rilkes diktande. Detta kunde kanske tänkas förklara varför Landgren valt att ge sin bok den till synes på *personen* inriktade övertiteln *Mannen från Prag*, medan diktningen däremot nämns endast i undertiteln.

Namnvalet har, tror jag, emellertid också en annan, tematisk förklaring. Landgren har också utöver frågan om mannens karaktär intresserat sig för den välbefogade frågan vad den i hela Europa kringresande och självinbudna diktarens mycket specifika sociala och kulturella omgivning – inte nödvändigtvis den vedertaget språkliga och nationella – kan ha haft att betyda för Rilkes roll som författare och modernistisk poet. Vilken betydelse har Rilkes miljö och härkomst haft för hans utveckling som författare? Hur ska man t.ex. förstå den unge tyskspråkige dikarens sympatitringar för den tjeckiskspråkiga delen av det österrikisk-ungerska kejsardömet? Den frågan har, så som Landgren visar i sin genomgång av forskningen, fått mycket olika svar.

Landgren söker i dessa sammanhang inga *politiska* ambitioner hos Rilke, ambitioner som skulle ha blomstrat upp ur det faktum att hans tyska modersmål var dubbelmonarkins förvaltningspråk och därför också dubbelmonarkins dominerande kulturspråk. Landgren noterar dock Rilkes benägenhet att kameleontiskt reagera på såväl radikala som rent motsatta sociala signaler, vilka kunnat inverka på diktarens karriär. Men för Rilkes läsare har detta haft betydelse. Rilke har åtminstone under sin ungdom bedömts som sympatiskt inställd till den tjeckiska kampen för en nationell tjeckisk identitet, men i Hitlers Tyskland kunde Rilke – långt efter sin död – tvärt om beskrivas och hyllas som en tyskhetens och den tyska nationens förkämpe. (Hitler själv ägde en porträttskulptur av dikturen.)

Nationalismen förefaller aldrig ha varit ideologiskt viktig för Rilke. Landgrens bok belyser godtyckligheten i dessa bedömningar och kvarlämnar intrycket att varken den unge diktarens

vurm för det tjeckiska nationella uppvaknandet eller hans övriga till synes politiska ställningstaganden var mer övergående modefrågor än ett opportunt engagemang och att Rilkes engagemang för diktningen i sig och för diktens gränsöverskridande värld måste ha helt överskuggat alla indicier på ideologiskt engagemang hos diktaren. Paradigmet liknar den unge Rilkes beteende på det militära området; även där spelade han ett slags dubbelroll. Privat uppträdde han tydligen gärna i uniform, medan han i sin militära skola och tjänstgöring höll på att brytas ner av systemet och under första världskriget lyckades bli frikallad i omgångar.

Överhuvudtaget förefaller politisk ideologi aldrig ha varit en substansfråga för den egocentriske författaren, utan en social kontaktpång bra att ha i beredskap för eventuellt kommande behov. Ur denna karriärsökarens pragmatism och förmodligen också ur den litterära skaparens behov av mångkulturell inspiration tycks Rilkes påfallande nyfikenhet på fjärran och nära kulturer och hans kringresande snyltgästande ha sprungit fram.

Kapitelrubrikerna i Landgrens bok startar vid barndomen och ungdomen i Prag, och vindlar sedan med den biograferade över Ryssland, Worpsswede, Skåne, Göteborg, Paris, och via världskrigets misärer och frikallanden till Schweiz innan boken landar i slutkapitlet "Mannen från Prag". Rilkes resor var ju ännu mer omfattande, vilket Landgren också ingående utreder i brödtexten: bl.a. hans besök i Egypten, Italien och Spanien var mycket betydelsefulla.

Den biografi Landgren tecknar, gör alltså mycket av Rilkes ibland ganska pretentiösa försök att se sig själv som världsmedborgare, hans försök att spegla sig och göra sig till en celebritet i miljöer som kunde befrämja hans renommé, om inte på annat sätt, så genom att låta miljön bilda en effektiv fondkuliss till hans egna, förklädda självporträtt.

Så överdrev Rilke tydligen kraftigt sin bekantskap med den ryska kulturen. Hans resor i Skandinavien syftade till att utnyttja den popularitet som nordisk litteratur, konst och kulturliv åtnjöt runt om i Europa, Ibsen, Björnson, Munch, Ellen Key och Selma Lagerlöf hade skapat. I sin berömda roman *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*, påpekar Landgren, transponerar Rilke sin egen biografi "till en högre social miljö i ett annat land", det vill

säga till en gammal högadlig dansk familj i slottsmiljö. I Frankrike inte bara utnyttjade han sin hustrus elevskap hos den stor Auguste Rodin, för att för en tid göra sig till den store skulptörens sekreterare. Som känt lanserade Rilke sig också framgångsrikt som fransk diktare.

Av Rilkes cyniska utnyttjande av kvinnorna och de förmögna prestigehungriga högreståndsmiljöer han systematiskt beblandade sig med, får man i Landgrens biografi nästan ett övermått av information. Ett övermått, därför att sambandet mellan biografi och textförklaring där bryts eller försvinner helt medan fokus där tycks ligga i närheten av skvallret. Dock blir det inte helt ändamålslost utan gestaltar ett slags fallstudium av det europeiska, monarkiska ståndssamhällets buklandningar i känslös tomhet efter det sargande första världskriget.

Litteraturvetenskapligt intressantast är självklart det mest textcentrerade avsnittet, det sjätte kapitlet, som finmekaniskt behandlar modernisten Rilke, skaparen av de berömda *Duineser Elegien* och *Die Sonette an Orpheus*, som väsentligast belyser Rilkes poetiska ”metod”. Landgren räds som strukturalistisk analytiker inte detta ord i granskningen av Rilkes poetiska experimenterande och poetiska vanor.

På svenska kallas den förstnämnda diktsviten, som bekant, Duinoelegierna. Namnet härleder sig från slottet Duino, som var en av den stormrika, riksfurstliga familjen Thurn und Taxis imposanta residens, där Rilke funnit ett tak över huvudet som överensstämde med hans ambitioner. Orfeussonetterna bygger givetvis på den antika Orfeusmyten och man kan alltså säga att i båda dessa berömda diktsviter den modernistiska formen legeras med och laddas av ett reservationslöst accepterande av poesins arv från arkaisk storhet, tradition och myt.

De många givande synpunkterna på Rilkes författarskap som Landgren begagnar i sin presentation, är väl underbyggda och stöder på en mängd vägande litteraturvetenskapliga undersökningar och avhandlingar. Man frågar sig därför spontant om inte Landgren borde ha utgett sin översikt på tyska eller något annat språk med större internationell räckvidd. Men forskaren själv konstaterar i sitt avslutande diskussionskapitel att Rilkeforskningen redan är bara alltför rik på väl upptrampade stigar. I det måste

man instämna: För alla stora författare i världslitteraturens kanon gäller ju att forskningen kring dem är outtömligt rik. Det kan därför vara avskräckande, även för den vidsyntaste och kunnigaste forskare – allt mer skrämmande ju bättre informerad han är – att teckna ytterligare en översiktlig bild som skulle gå utanpå alla de bilder som redan finns.

I Landgrens fullmatade översikt får läsaren en i många stycken detaljerad kännedom om Rilkes verk, hans biografi och omgivande kulturella, sociala och politiska förhållanden. Detta företag krönes med energiska utredningar av framträdande strukturella drag i Rilkes poetiska verk. Landgrens ambition förefaller emellertid inte ha varit den att ge sig in i en internationell debatt om Rilkes författarskap eller person, snarare har han avsett att skapa en bas för kommande svenskspråkig forskning i Rilkes verksamhet och verk. Valet av det svenska språket som bärvåg för denna initierade studie ger Landgrens imponerande redovisning en hanterlig och viktig stödjepunkt för nya generationer av forskare i modernismens historia.

Tragiskt nog är Bengt Landgren nu borta. Han gick bort endast några veckor efter det att detta diktanalytiskt och biografiskt närgångna och stimulerande verk lämnat tryckeriet. Under hela sin vetenskapligt mycket högklassiga forskarbana utmärkte sig Landgren genom sin gedigna och stränga behärskning av litteraturvetenskaplig, såväl strukturalistisk som biografisk-historisk metod, som han tillämpat huvudsakligen på författare inom modern och modernistisk litterär tradition.

Landgrens sista arbete är ingenting mindre än en hängiven forskares försök att summera sin litteraturvetenskapliga bild av den mycket omfattande Rilkeforskningens resultat, såväl den forskningsgren som gäller personen Rilke och den som gäller dennes mest framträdande poetiska verk. Bland det mest imponerande i denna summering finner jag just Landgrens djärvhet att kasta sig ut i en strandlös ocean av vetenskapliga avhandlingar, monografier, uppsatser, kritiker, av vilka bilden av en hyllad men också djupt kontroversiell diktare och skönsjäl avtecknar sig.

Johan Wrede

■ Ett försök att bryta ner murarna i vår mentalitet

Shalom Inshallah – Judar, kristna och muslimer sida vid sida, red. Sune Fahlgren, Artos, 2011.

Konflikter och stridigheter i Israel och de palestinska områdena är något som ständigt är aktuellt i medier, och situationen verkar hopplös. Men hur upplever de som bor i området situationen, och hur ser deras liv ut? I boken *Shalom Inshallah – Judar, kristna och muslimer sida vid sida* får vi läsa intervjuer med arton personer i olika åldrar och livssituationer, med olika religioner och ideologier och av olika nationaliteter. De har det gemensamt är att de bor på det omtvistade området Israel/Palestina och att de alla på en gräsrotsnivå försöker verka för fred och samexistens. Boken är redigerad av Sune Fahlgren och andra skribenter är Magnus Nordqvist, Daniel Braw och Catrin Ormestad. Dessa intervjuer varvas med över hundra berörande fotografier av den internationellt kända fotografen Ziv Koren. Boken skiljer sig från mängden genom att det är en storformatsbok som domineras av porträtt och bilder i färg, man kunde kanske kalla den en fotobok.

I bokens förord skriver Fahlgren att syftet med boken är att från ett gräsrotsperspektiv med hjälp av bilder och intervjuer ge en röst åt judar, kristna och muslimer som på olika sätt försöker skapa möjligheter att leva ett vardagligt liv tillsammans under mer anständiga former än vad den nuvarande situationen inbjuder till. Tanken med boken är enligt Fahlgren att lyfta fram den positiva roll som kultur och religion kan spela för rättvisa och mänsklig värdighet. Man vill ge exempel på vad civilisation och kultur i praktiken betyder i ett område som kännetecknas av konflikter och stridigheter. I bokens andra förord skriver Lisbeth Gustafsson att *Shalom Inshallah* inte bara är en bok utan en mötesplats för goda relationer och en möjlighet för oss att lyssna till någon annans berättelser, erfarenheter och tankar. Gustafsson menar att det intressanta inte är att söka likheter över religions- och kulturgränserna utan att det är skillnaderna mellan oss människor som är det viktiga.

Boken är uppdelad i olika delar med olika teman. Det finns fem bildgallerier med temana *Jerusalem*, *Samexistens*, *Jordandalen*, *Bakom fasaderna* och *För eftertanke*. Därtill ingår arton intervjuer som är indelade i tre kategorier med sex personporträtt i varje kategori. Dessa kategorier är *Freds rörelser och fredskämpar*, *Kulturrörelser och kulturprofiler* och *Gräsrotsrörelser och samhällsbyggare*.

I den första samlingen av personporträtt får vi bland annat möta Zoughbi Zoughbi som är direktor för Wi'am, ett palestinskt institut för konfliktlösning. Han menar att ockupationen också bygger murar i våra hjärtan och check points i vår mentalitet, att den bygger barriärer och sprider rädsla. Han menar också att för att kunna lösa ett problem måste man diagnostisera det och att "hoppet är svaret på hopplösheten".

Men den text som fångade mig personligen mest var intervjun med Yehuda Shaul, ledare för Breaking the Silence, en organisation som samlar in vittnesmål från israeliska soldater om vad som pågår i de ockuperade områdena. Hans berättelse om sin militärtjänstgöring och vad han fick uppleva under den tiden var väldigt tankeväckande och berörande. En annan favorit, också den under rubriken "*gräsrotsrörelser och samhällsbyggare*" är intervjun med Rami Elhanan. Elhanan är en israelisk man som förlorat sin dotter i ett självmordsattentat, men som istället för att ge efter för smärtan och hatet har bestämt sig för att kämpa för fred. Han gör detta genom att berätta sin historia och samarbeta med andra drabbade, oberoende av nationstillhörighet eller religion. Han menar att det inte handlar om ifall någon är israel eller palestinier; muslim, jude eller kristen. Istället delar han in människor i sådana som vill ha fred oberoende av vad det kostar, och sådana som inte kämpar för fred.

Det som jag fastnade mest för i boken var ändå alla fotografier tagna av den israeliska fotografen Ziv Koren. Bilderna i boken porträtterar allt från vyer över den vackra naturen i Jordandalen med galopperande vilda hästar till hemlösa tiggare i Tel Aviv, sårade personer efter ett terrorattentat och barn som leker sida vid sida med israeliska soldater. Man får även se bilder på religiösa festligheter vid de omstridda helgedomarna Västra muren, Gravkyrkan och al-Aqsa-moskén.

I marginalerna till texten finns små begreppsförklaringar och informationsrutor som underlättar läsningen. Dessa förklarar allt från okända ord och begrepp till info om krig och konflikter. Man borde kanske ha funderat lite noggrannare över informationsrutornas relevans, t.ex. anser jag det vara onödigt att redogöra för scoutrörelsens uppkomst medan vissa judiska begrepp saknade förklaring. Det finns heller ingen källhänvisning till varifrån förklaringarna är tagna. En annan sak som jag reagerade på var att det inte finns några bildtexter i samband med fotografierna, istället är de samlade i slutet av boken så att man måste bläddra fram och tillbaka för att veta när och var bilderna är tagna. Det skulle även ha underlättat ifall det funnits en karta över området som behandlas i boken, med de olika bosättningarna och heliga områdena inprickade. En av tankarna bakom boken är att inbjuda till diskussioner i studiecirkel och seminarier och Studieförbundet Bilda har även studiehandledningsmaterial som går att ladda ner från Bilda.nu eller via förlaget Artos & Normas hemsida. Detta studiematerial riktar sig främst till läscirkel och diskussionsgrupper utanför den akademiska världen.

Situationen i området är så komplicerad att det är svårt att skapa sig en förståelse för den, åtminstone inte med en bok som denna. De lösningar som de intervjuade personerna försöker uppnå känns aningen naiva och ouppnåeliga. Boken väcker tankar och ger läsaren inspiration samtidigt som man får en (i och för sig väldigt liten) inblick i det liv som några personer lever i detta område. Hela boken genomsyras av hopp och tro på en bättre framtid, och det är väldigt svårt att förbli oberörd när man bläddrar i den. Jag rekommenderar boken till alla som vill få en insikt i människors upplevelser. Man behöver inte ha några förkunskaper om området eller de religioner som behandlas för att uppskatta den här boken.

Anna Engberg

■ Den imaginära Orienten – orientalism i Sverige under 1800-talet

Tomas Björk, *Bilden av "Orienten". Exotism i 1800-talets svenska visuella kultur*, Stockholm, Bokförlaget Atlantis 2011.

Tomas Björks *Bilden av "Orienten"* är en gedigen och rikligt illustrerad redovisning för intresset för det orientaliska i Sverige under 1800-talet. Boken är indelad i tre större avsnitt, som alla kännetecknas av begreppet visuell kultur: i den första delen avhandlas svenska resenärer i "orienten", och den följs av ett huvudavsnitt som handlar om bilden av "orienten" och "orientaler". Bokens tredje avsnitt handlar om "orienten" i Europa, det vill säga om det "orientaliskas" närvaro i Sverige. Denna avslutande granskning föregås således av två avsnitt, av vilka det första är en redovisning av teckningar och målningar av svenska konstnärer som reste i mellersta östern; även brev och reseskildringar används. I den efterföljande och andra delen koncentrerar sig författaren på hur en hemmavarande svensk betraktare kunde skapa sig en bild av livet i Mellersta östern – här utnyttjar författaren bland annat illustrerade tidskrifter när han undersöker hur bilden av det orientaliska gestaltat sig i Sverige. Björks redovisning för dessa fenomen är uttömmande, och ger en nyanserad bild av hur "orientalism" och det "orientaliska" yttrade sig i en svensk 1800-talskontext. Björk är väl insatt i forskningslitteratur om den visuella kulturens orientalism, och visar förtjänstfullt ett visst avståndstagande till Edvard Saids mycket genomslagskraftiga bok *Orientalism* från 1970-talet. Som sig bör redovisar han Saids forskningsresultat, men för även fram andra forskares alternativa sätt att se på "orienten" – det är synd att han inte i någon nämndvärd utsträckning återkommer till dessa begrepp i den övervägande deskriptiva texten, även om han hävdar att han i diskussionerna om förhållandet mellan västerlandet och den övriga världen utnyttjar infallsvinklar som kan hänföras till postkolonial teori.

I slutet av inledningen konstaterar Björk att han vill analysera bilderna och texterna som utgör hans primärmaterial "som en del i

en förhandlingssituation där konstnären, motivet och betraktaren i en given historisk kontext samverkar till uppkomsten av mening i den enskilda bilden”. Detta är mycket lovat, och författaren kan inte fullt ut infria sitt löfte. Första delen är en uttömmande beskrivning av konstnärsresor till de orientaliska länderna. Begreppet ”orienten”, konstaterar Björk, har under olika tider och i olika sammanhang haft olika innebörd, och i föreliggande bok – säger författaren i inledningen – ”avses området som består av Mellersta östern och Nordafrika, alltså de icke kristna länder som omger Medelhavet och sträcker sig från Turkiet till Algeriet.” Här kunde författaren dock ha inkluderat också södra Spanien och Marocko, och Grekland, orientalismens sista utpost. Inkluderandet av dessa tre områden försvaras av att de hör eller har hört till den islamska kultursfären, vilket också är Björks utgångspunkt. Avgränsningen är således mer geografiskt än kulturellt förankrad, även om de fenomen han diskuterar har starkt fotfäste också i de ovan nämnda ländernas kultur. *De facto* inkluderar Björk bland annat Hugo Birgers målningar från Marocko; han tar även upp några akvareller av Anders Zorns (som också reste i södra Spanien upprepade gånger), bland annat en från Tanger i Marocko. Även Robert Lundbergs målning *Gränd i Tanger* från 1892 får plats i Björks undersökning. Man önskar därför att författaren i inledningen hade gjort sin avgränsning något vidare, eftersom han i själva verket, om än i förbigående, tar upp motiv från Marocko. Även i bokens andra huvudavsnitt ingår (korta) avsnitt om Marocko och om Alhambra (i södra Spanien), och man undrar därför varför författaren inte inkluderat dessa områden i sin definition av begreppet ”orienten”.

Björks redovisning för konstnärernas resor till ”orienten” är traditionellt kronologiskt uppbyggd, vilket gör att den deskriptiva texten är lätt att ta till sig men lämnar det analytiska till läsaren – det är härvidlag bara de beskrivande underrubrikerna som signalerar författarens intentioner. Det kronologiska angreppssättet gör det dock svårt för läsaren att få en bild av hur dessa svenska konstnärer såg på till exempel Kairo eller Konstantinopel (som efter ottomanernas erövring av staden 1453 *de facto* gått under namnet Istanbul), och författaren koncentrerar sig på hur enskilda konstnärer upplevde och skildrade sina intryck i både reseskildringar och konstverk. Man önskar att han redan här hade utnyttjat en

tematisk – och mer fruktbar – indelning, vilket han gör i bokens andra huvudavsnitt. Det första avsnittet fungerar därför mer som en lång inledning till bokens andra huvudavsnitt, i vilket författaren har ett mer analytiskt grepp. Det tematiska angreppssättet är här naturligt, eftersom det främsta primärmaterialet utgörs av illustrerade tidskrifter. Här förekommer istället rubriker som ”Kairo”, ”Moskén”, ”Landskapet”, ”Ras och etnicitet”, men även här är texten övervägande deskriptiv och delvis träig läsning; precis som i det första huvudavsnittet får texten karaktär av uppslagsverk, vilket även kan sägas om bokens tredje huvudavsnitt om hur det orientaliskas närvaro på hemmaplan uppfattats. Här diskuterar Björk bland annat världsutställningar, orientalistkongressen i Stockholm och hur orienten iscensatts i Sverige.

Som helhet betraktat kunde Björks ambitiösa projekt kallas en samling kortare (ibland mycket korta) artiklar som underordnats tre huvudrubriker, som har föga gemensamt utom att de alla representerar samma fenomen, det vill säga hur bilden av orienten gestaltat sig sett från ett svenskt perspektiv under 1800-talet, vilket också är författarens välfunna rubrik. Någon egentlig syntes av det som diskuteras på de över 400 sidorna förekommer inte. En antydning till detta ger författaren först på sidan 416, som avslutas i ett kort, fem meningar långt, sammanfattande konstaterande: ”De svenska resenärerna till ’orienten’ hade känt förundran inför de främmande miljöerna. Hemma i Sverige blev så småningom bilder från området alltmer tillgängliga. Bilderna och texternas kommentarer förmedlade ofta en fördomsfull uppfattning om de främmande länderna. I och med vaxkabinetten förändrades åter bilden. Som en del i en expanderande nöjesvärld är ’orienten’ inte längre vare sig okänd eller exotisk, utan mest löjlig.” Mer analytisk än så blir Björks text inte; boken är synbarligen ämnad för den breda, konstintresserade publiken, och som sådan är den en fräsch och vad skrivsättet anbelangar en lättillgänglig och intresseväckande publikation.

Marie-Sofie Lundström

Medverkande

Lars Berggren, professor i konstevetenskap vid Åbo Akademi (lars.berggren@abo.fi)

Anna Engberg, studerande, religionsvetenskap vid Åbo Akademi, (anna.engberg@abo.fi)

Katarina Jungar, forskardoktor, Kvinnovetenskap, Åbo Akademi (kjungar@abo.fi)

Marie-Sofie Lundström, FD, Universitetslärare i konstvetenskap vid Åbo Akademi, Forskardoktor vid Finlands Akademi, (marlunds@abo.fi)

Ann-Charlotte Palmgren, FM, doktorand i kvinnovetenskap vid Åbo Akademi, (ann-charlotte.palmgren@abo.fi)

Andreas Vilhelmsson, MScPH, doktorand i folkhälsovetenskap vid Nordic School of Public Health NHV, Göteborg, (andreas.vilhelmsson@nhv.se)

Johan Wrede, FD, professor em. i svensk litteratur, Helsingfors universitet (jwrede@kolumbus.fi)